

จากภูมิทัศน์อันศักดิ์สิทธิ์สู่เส้นทางท่องเที่ยว: ทัวร์ไหว้พระพม่ากับเศรษฐกิจการเมืองของ การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา

นีรนุช แมลงกู๋

ภาควิชามานุษยวิทยา
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา 41: กรกฎาคม 2564 - มิถุนายน 2565

บทความ

From Sacred Landscape to Tourism Route: Burmese pilgrimage and the political economy of Buddhist tourism

Neeranooch Malangpoo

Department of Anthropology,
Faculty of Archaeology, Silpakorn University

contact: malangpoo_n@su.ac.th

บทความนี้มุ่งทำความเข้าใจพัฒนาการทางประวัติศาสตร์การท่องเที่ยวแสวงบุญของชาวไทยในประเทศพม่า โดยชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเส้นทางแสวงบุญในพม่า และกระแสท่องเที่ยวพม่าของนักท่องเที่ยวไทย กับบริบททางการเมืองของทั้งสองประเทศ จากข้อมูลเอกสารและข้อมูลทางชาติพันธุ์วรรณา บทความนี้เสนอว่า สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาซึ่งเป็นจุดท่องเที่ยวสำคัญของทัวร์ไหว้พระแสวงบุญในพม่านั้นได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์อันศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาไทยภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์และการเมืองที่สำคัญอันได้แก่ การเผยแพร่พุทธศาสนาของกษัตริย์มอญในล้านนาในราวคริสต์ศตวรรษที่ 15 และการค้าไม้สักระหว่างพม่าภายใต้การปกครองของอังกฤษกับหัวเมืองเหนือของสยามในราวคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 ต่อมาในช่วงที่รัฐพม่าถูกปกครองโดยรัฐบาลเผด็จการ พุทธศาสนสถานต่าง ๆ ของพม่าได้กลายเป็นเครื่องมือของรัฐพม่าในการสร้างความชอบธรรมทางศีลธรรมและกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ ขณะที่นโยบายส่งเสริมความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศพม่าของรัฐบาลไทยในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษ 2000 และการยกเลิกการคว่ำบาตรต่อประเทศพม่าของชาติตะวันตก ก็ได้มีส่วนสำคัญในการทำให้การท่องเที่ยวพม่าเติบโตอย่างก้าวกระโดดในช่วงปี ค.ศ. 2012-2019 (พ.ศ. 2555-2562)

คำสำคัญ: การแสวงบุญ, พุทธศาสนา, พม่า, ไทย, การท่องเที่ยว

บทคัดย่อ

ABSTRACT

This paper traces the historical development of Thai pilgrimage tourism in Myanmar, revealing the relationship between the Burmese sacred sites, pilgrimage routes, as well as the surge of Thai tourism in Myanmar, and political contexts in Thailand and Myanmar. From literature research and ethnographic data, it argues that the Buddhist sacred sites turned tourist attractions in Myanmar have become parts of Thai Buddhist landscape within three crucial historical and political contexts: 1) the Buddhist mission to Lanna sponsored by a Mon king in 15th century; 2) The teak trade link between British Burma and Lanna in 19th-20th Century; and 3) the Burmese military government's economic and religious policies that turn sacred sites into tourist attractions to boost the country's economy and the government moral legitimacy. Later, the change of Thai international relations policy towards Myanmar that encouraged economic cooperation between the two countries and the lift of Western sanction on Myanmar precipitated the boom of tourism in Myanmar during 2012-2019 .

keywords: pilgrimage, Buddhism, Myanmar, Thailand, tourism

บทนำ: กระแสทัวร์ไหว้พระพม่าของชาวไทย¹

การเดินทางไปแสวงบุญ ณ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในประเทศพม่า² เริ่มได้รับความนิยมนมากในหมู่นักท่องเที่ยวชาวไทยตั้งแต่ประมาณปี ค.ศ. 2012 (พ.ศ. 2555)³ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้นำรัฐบาลทหารของพม่าได้มีนโยบายเปิดประเทศ จำนวนชาวไทยที่เดินทางเข้าประเทศพม่าเพิ่มขึ้นจาก 61,696 คน ในปี ค.ศ. 2011 เป็น 94,342 คนในปี ค.ศ. 2012 ในอีกสองปีถัดมา จำนวนชาวไทยที่เดินทางเข้าประเทศพม่าก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัว จากข้อมูลสถิติของกระทรวงโรงแรมและการท่องเที่ยวประเทศพม่า ชาวไทยนับเป็นชาวต่างชาติที่เดินทางเข้าประเทศพม่ามากที่สุดติดต่อกันมาหลายปีนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 2012 รองลงมาได้แก่ชาวจีนและชาวยุโรป (Ministry of Hotels and Tourism 2009; 2010; 2011; 2012; 2016; 2017; 2018)⁴ ในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 2014-2017 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้เขียนทำวิจัยภาคสนามในพม่า ผู้เขียนพบว่าจำนวนคณะทัวร์ไทยที่มาเยือนเจดีย์เวดากองในเมืองย่างกุ้งระหว่างสุดสัปดาห์ในฤดูท่องเที่ยวมีจำนวนประมาณยี่สิบกลุ่มต่อวัน โดยคณะทัวร์หนึ่งมักจะมีลูกทัวร์ประมาณ 15-30 คน ในเวลาโพล้เพล้ระหว่างสี่โมงเย็นถึงประมาณหนึ่งทุ่ม การหาจุดสำหรับถ่ายรูปรูปร่างของแต่ละคณะทัวร์มักเป็นไปด้วยความซุกซลักเพราะแทบไม่เหลือพื้นที่ลานเจดีย์ว่างให้ถ่ายรูไปได้โดยไม่มีคนเดินตัดหน้ากล้อง

¹ บทความนี้ปรับจากงานวิจัยวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของผู้เขียน เรื่อง "Nationalism and Tourism: The Case of Thai Buddhist Pilgrimage in Myanmar" (2020) ซึ่งดำเนินการวิจัยเสร็จก่อนที่จะเกิดรัฐประหารในประเทศพม่าในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2563 โดยในปัจจุบัน (เมษายน 2565) รัฐบาลเผด็จการทหารพม่ายังไม่เปิดประเทศ ทัวร์ไหว้พระพม่าจึงยังไม่สามารถดำเนินการได้เช่นที่ผ่านมา

² บทความนี้ใช้ชื่อเรียกประเทศสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ว่า ประเทศพม่า หรือ พม่า เพื่อให้สอดคล้องกับความเข้าใจเนื่องจากมีข้อมูลเกี่ยวข้องกับช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนมาใช้ชื่อประเทศดังปัจจุบัน

³ บทความนี้ใช้ปีคริสต์ศักราชเป็นหลักเนื่องจากเนื้อหาส่วนมากเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์พม่าซึ่งมักถูกเขียนถึงโดยใช้ปีคริสต์ศักราช

⁴ จำนวนชาวจีนที่เดินทางเข้าพม่ามีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างสำคัญระหว่างปี ค.ศ. 2018-2019 (พ.ศ. 2561-2562) (Ministry of Hotels and Tourism 2019; 2020) พนักงานร้านอัญมณีหลายคนในเมืองย่างกุ้งและผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนการท่องเที่ยวและการโรงแรมของพม่าให้ข้อมูลว่า ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะการเพิ่มการลงทุนของธุรกิจจีนในพม่าที่มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ชาวจีนที่เข้ามาทำธุรกิจมักเดินทางไปยังเมืองที่ตั้งเหมือนอัญมณี และเขตเศรษฐกิจพิเศษที่ทุนจีนเข้ามาสร้าง โดยเฉพาะเมืองทางภาคเหนือ คนมัตตะเลยถึงกับมีการพูดอย่างติดตลกว่า เมืองของพวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของจีน

บทความนี้ต้องการชี้ให้เห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และบริบททางเศรษฐกิจการเมืองของไทยและพม่าที่มีส่วนทำให้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในประเทศพม่าได้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแสวงบุญของคนไทยในปัจจุบัน เส้นทางทัวร์ไหว้พระแสวงบุญหลัก ๆ ของนักท่องเที่ยวไทยนั้นอยู่ในเมืองย่างกุ้ง บะโก และใจ้โถ โดยมียุทธสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หลักคือมหาบุษยสถาน 3 แห่ง ได้แก่ เจดีย์ชเวดากอง เจดีย์ชเวมอร์ดอร์ และเจดีย์ใจ้โถหรือพระธาตุนันทร์แชน นอกจากนี้ยังมีเจดีย์⁵อื่น ๆ อีกในเมืองย่างกุ้ง จากข้อมูลเอกสารและข้อมูลทางชาติพันธุ์วรรณนา บทความนี้ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของการเผยแพร่พุทธศาสนาในราวคริสต์ศตวรรษที่ 15 และการค้าระหว่างพม่าภายใต้การปกครองของอังกฤษกับหัวเมืองเหนือของไทยในราวคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 ที่ทำให้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในพม่าได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์อันศักดิ์สิทธิ์⁶ ในความรับรู้ของคนไทย ต่อมาในช่วงที่รัฐพม่าถูกปกครองโดยรัฐบาลเผด็จการ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวได้กลายเป็นเครื่องมือของรัฐพม่าในการสร้างความชอบธรรมทางศีลธรรมไปพร้อม ๆ กับการใช้การท่องเที่ยวขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ ขณะที่นโยบายส่งเสริมความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศพม่าของรัฐบาลไทยในช่วงปี ค.ศ. 2001-2007 และการยกเลิกการคว่ำบาตรต่อประเทศพม่าของชาติตะวันตก ก็ได้มีส่วนสำคัญในการทำให้การท่องเที่ยวพม่าเติบโตอย่างก้าวกระโดดในช่วงปี ค.ศ. 2012-2019

พระธาตุนันทร์แชนและความเชื่อมโยงทางพุทธศาสนา ระหว่างล้านนาและตอนใต้ของพม่า

โปรแกรมทัวร์ไหว้พระพม่านั้น ดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวแสวงบุญไทยด้วยการเชื่อมโยงการเดินทางเข้ากับความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำปีเกิดซึ่งเป็นความเชื่อในวัฒนธรรม

⁵ ในภาษาพม่า เรียกปูชนียสถานทางพุทธศาสนาที่ไม่มีพระสงฆ์อาศัยอยู่ว่า Pheya ซึ่งใช้เรียกทั้ง พระพุทธรูปและพระธาตุเจดีย์

⁶ ผู้เขียนใช้คำว่าภูมิทัศน์อันศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา (Buddhist sacred landscape) เพื่อหมายถึงพื้นที่ และสถานที่ที่เชื่อมโยงกับพุทธเจ้าในความรับรู้ของสังคมพุทธ ซึ่งหมายรวมถึงพระธาตุเจดีย์ พระพุทธรูป และสถานที่ที่มีความเชื่อว่าพระพุทธรูปได้เคยไปเยือน (Wyatte 2001; Blackburn 2010; Maud 2016) พื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ถูกจินตนาการเชื่อมโยงกัน เป็นแผนที่ทางศาสนาซ้อนทับและข้ามพรมแดนรัฐชาติสมัยใหม่

ล้านนาที่ในปัจจุบันเป็นที่รับรู้อย่างแพร่หลายในหมู่ชาวพุทธในสังคมไทย โดยมีการอธิบายว่าเจดีย์สำคัญของพม่า ได้แก่ เจดีย์ชเวดากอง และพระธาตุนันทร์แชนนนั้น เป็นเจดีย์ประจำปีเกิดของคนเกิดปีม้าและปีหมา จากการศึกษาเอกสาร ทำให้เห็นการที่เจดีย์ชเวดากองได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของความรับรู้เกี่ยวกับภูมิทัศน์อันศักดิ์สิทธิ์ของสังคมล้านนา โดยพบว่า ในบางสำนวนของความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำปีเกิดตามปีนักษัตรล้านนา 12 ปี ได้กล่าวถึงเจดีย์ชเวดากอง ณ เมืองย่างกุ้ง ว่าเป็นพระธาตุประจำของคนเกิดปีระง้า (ม้า) และเจดีย์ใจถิโย หรือพระธาตุนันทร์แชนน ณ เมืองใจโถ ว่าเป็นพระธาตุเจดีย์ประจำของคนเกิดปีเส็ด (หมา) อย่างไรก็ตาม เจดีย์ชเวดากองน่าจะเป็นที่รู้จักในล้านนามานานก่อนพระธาตุนันทร์แชนนจะเป็นที่รู้จักอย่างน้อยก็ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16

ตำนานของเจดีย์ชเวดากองได้ถูกกล่าวถึงอย่างละเอียดใน *ตำนานพระเจ้าเสียบโลก* ตำนานประจำถิ่นล้านนาที่กล่าวถึงการเดินทางของพระพุทธเจ้าในดินแดนสุวรรณภูมิ (ภาคพื้นเอเชียอาคเนย์) และเป็นชุดความรู้เกี่ยวกับภูมิทัศน์อันศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุ สลูป และรอยพระพุทธบาทในภาคเหนือของประเทศไทย พม่า ตอนใต้ของจีน และลาว ตำนานประจำถิ่นหลายเรื่องของล้านนานั้นมีเค้ามาจากตำนานนี้ *ตำนานพระเจ้าเสียบโลก* ฉบับที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีการค้นพบคือผูกธรรมโบลานที่พระภิกษุล้านนารูปหนึ่งคัดลอกมาในปี ค.ศ. 1812 (พ.ศ. 2355) (เสียรชาย อักษรดิษฐ์ 2552, 7) ในตอนท้ายของผูก ได้มีการกล่าวถึงผู้แต่งตำนานว่าเป็นพระภิกษุมอญนามว่า ธรรมโร ซึ่งพระเจ้าอนิรุทธแห่งอาณาจักรหงสาวดีได้ส่งไปศึกษาพุทธศาสนาที่ศรีลังกา พระธรรมโรได้คัดลอกเนื้อหาเกี่ยวกับสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและรอยพระพุทธบาทจากคัมภีร์มหาวงศ์ฉบับลังกาจนแล้วเสร็จในปี ค.ศ. 1523 (พ.ศ. 2066) เมื่อกลับมายังหงสาวดีแล้วได้เดินทางไปในดินแดนของทั้งชาวมอญและชาวไต เมื่อมาถึงเชียงใหม่ พระภิกษุท้องถิ่นจึงได้ขอคัดลอกตำนานไว้ (สิงขะ วรรณสัย 2557, 286-287)

จารึกมอญที่เขียนขึ้นราวปี ค.ศ. 1480 (พ.ศ. 2023) กล่าวถึงพระเจ้าธรรมเจดีย์แห่งหงสาวดี (ค.ศ. 1471-1492) ว่าได้ส่งพระสงฆ์ไปยังอินเดียและศรีลังกาในปี ค.ศ. 1472 ความเป็นไปได้ว่าพระเจ้าธรรมเจดีย์เป็นคนเดียวกับพระเจ้าอนิรุทธในตำนานพระเจ้าเสียบโลก พระเจ้าธรรมเจดีย์ยังร่วมสมัยกับพระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนา (ค.ศ. 1441-1487 (พ.ศ.

1984-2030)) ซึ่งเป็นผู้จัดการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8⁷ ในปี ค.ศ. 1477 (พ.ศ. 2020) จารึกมอญฉบับดังกล่าว ยังได้กล่าวถึงเหตุการณ์นี้ว่า พระเจ้าธรรมเจดีย์เตรียมจะไปร่วมงานสังคายนาที่เมืองเชียงใหม่ แต่พระภิกษุอาวโลได้ทัดทานไว้ว่า ไม่ควรจะสังคายนาพุทธศาสนาในดินแดนต่างถิ่น พระเจ้าธรรมเจดีย์จึงจัดงานสังคายนาพระไตรปิฎกเสียเอง (Guillon 1999, 173)⁸ เขียรชาย (2552) ยังได้ชี้ว่า การสร้างคัมภีร์ในล้านนานั้นเพิ่มขึ้นมากในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช และได้เสนอว่า ตำนานพระธาตุประจำปีเกิดน่าจะได้เค้ามาจากตำนานพระเจ้าเลียบโลก เมื่อผู้เขียนเปรียบเทียบตำนานเจดีย์ตะเกียง (ชเวดากอง) ในตำนานพระเจ้าเลียบโลกกับจารึกชเวดากองที่ถูกจารขึ้นในปี ค.ศ. 1485⁹ โดยคำริของพระเจ้าธรรมเจดีย์ ก็พบว่า มีความคล้ายคลึงกันอย่างมาก แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างตำนานพระเจ้าเลียบโลกกับพุทธศานามอญในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16

การผลิตผูกธรรมไบลานเกี่ยวกับพระธาตุในล้านนานั้นทำกันมากในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 การศึกษาคัมภีร์ไบลานล้านนาโดยภัสราภรณ์ (2532, 138) พบว่า คัมภีร์ที่กล่าวถึงตำนานพระธาตุมักจะถูกสร้างในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งเป็นช่วงเวลาสร้างบ้านแปงเมืองและฟื้นคืนการเมืองและศีลธรรมของบ้านเมืองหลังพ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของพม่าในปี ค.ศ. 1775 (พ.ศ. 2318) เขียรชาย (2545, 430-431) เสนอว่า ความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำปีเกิดน่าจะถูกเผยแพร่ในสมัยของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (ค.ศ. 1856-1870 (พ.ศ. 2399-2413)) ซึ่งร่วมสมัยกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งสยาม (พ.ศ. 2394-2411) เขียรชายเสนอว่า การฉลองวันเกิดนั้นเป็นวัฒนธรรมตะวันตกที่น่าจะถูกนำเข้ามาในราชสำนักล้านนา

⁷ การนับครั้งของการสังคายนาพระไตรปิฎกของในสมัยพระเจ้าติโลกราชนั้นนับสืบจากการสังคายนา 7 ครั้งก่อนในอินเดียและศรีลังกา อย่างไรก็ตาม ตามคติของพม่ามิได้นับรวมการสังคายนา 3 ครั้งในศรีลังกาและอีก 2 ครั้งในล้านนาและสยาม ดังนั้นการสังคายนาพระไตรปิฎกตามคติพม่าจึงเกิดขึ้น 6 ครั้ง

⁸ ในจารึกมอญกล่าวว่า การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 โดยพระเจ้าติโลกราชได้จัดงานสังคายนาพระไตรปิฎกในปี ค.ศ. 1475

⁹ ผู้เขียนเปรียบเทียบจากฉบับแปลภาษาอังกฤษของจารึกชเวดากอง ใน บทความเรื่อง "The Shwe dagon Dagon Pagoda" (Tin 1934).

ผ่านการติดต่อกับสยามในสมัยนั้น เพราะในคดีล้านนา คนจะไม่ให้ใครรู้วันเกิดเพราะกลัวจะถูกทำคุณไสยใส่

ตำนานพระเจ้าเลียบโลกฉบับที่ถูกคัดลอกในปี ค.ศ. 1812 (พ.ศ. 2355) น่าจะเป็นผลผลิตแห่งยุคสมัยดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ในสมัยพระเจ้าธรรมเจดีย์ ก็มีเจดีย์สำคัญอื่นในหงสาวดี อย่างเช่นเจดีย์ชเวมอร์ดอร์ ซึ่งตามจารึกมอญ มีพระทันตธาตุประดิษฐานอยู่ แต่เจดีย์ชเวมอร์ดอร์กลับไม่เป็นที่รู้จักในตำนานพระเจ้าเลียบโลกและตำนานพระธาตุประจำปีเกิด โดนัลด์ สเตดท์เนอร์ (Stadtner 2011, 146-147) เสนอว่า เจดีย์ชเวมอร์ดอร์น่าจะถูกลดความสำคัญลงเมื่อมอญเสียหงสาวดีให้อาณาจักรตองจู่ของพม่าในปี ค.ศ. 1539 (พ.ศ. 2082) เป็นไปได้ว่าการที่เจดีย์ชเวมอร์ดอร์ไม่ถูกกล่าวถึงในความเชื่อล้านนานั้นอาจเพราะพม่าที่ปกครองล้านนาต้องการลดความสำคัญของเจดีย์สำคัญของชนชาติมอญที่ตั้งอยู่ในหงสาวดี¹⁰

พระธาตุนิรันดรแขวนและอาณานิคมอังกฤษ

พระธาตุนิรันดรแขวนเป็นที่รู้จักในสังคมไทยอย่างแพร่หลายเมื่อนวนิยายเรื่อง *เจ้าจันทน์มมหอม นิราศพระธาตุนิรันดรแขวน*¹¹ แต่งโดยมาลา คำจันทร์ ได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ประจำปี พ.ศ. 2534 ในนวนิยายเรื่องดังกล่าว การไปพระธาตุนิรันดรแขวนนั้นดูเหมือนยากไม่ต่างจากการเดินทางไปสวรรค์ ดังที่มาลา คำจันทร์ผู้เขียน ได้พรรณนาไว้ในเนื้อเรื่องว่า “พระธาตุนิรันดรแขวนนั้นตั้งอยู่ในแดนที่แผ่นดินฟ้าจรดดินบนเทือกเขาไกลแสนไกล ผู้ที่มีบุญญาบารมีและจิตใจที่แข็งแกร่งเท่านั้นจึงจะสามารถเดินทางไปถึงได้” (มาลา คำจันทร์ 2534, 13) แม้จะเป็นที่รู้จักมานานพอสมควร แต่พระธาตุนิรันดรแขวนเพิ่งถูกพูดถึงในหนังสือนำเที่ยวพม่าภาษาไทยเมื่อ พ.ศ. 2550 โดยก่อนหน้านั้น ผู้เขียนแทบ

¹⁰ จารึกบาลีที่พบ ณ เจดีย์ชเวมอร์ดอร์ในช่วงทศวรรษ 1950 มีการระบุถึงตำนานพระทันตธาตุ 32 องค์ที่ถูกบรรจุอยู่ในสถูป 32 แห่งในอาณาจักรมอญ แต่ต่อมา ตำนานมอญเหล่านั้นไม่ได้ถูกกล่าวถึง มีเพียงตำนานชเวตอกองที่อาณาจักรพม่ายังคงเล่าถึงมาจนปัจจุบัน (Stadtner 2011, 145-146).

¹¹ เจ้าจันทน์มมหอม ฯ มีโครงเรื่องหลักเกี่ยวกับการเดินทางไปยังพระธาตุนิรันดรแขวนของเจ้านายหญิงล้านนาชื่อ เจ้าจันทน์ เพื่อแก้บนหลังจากที่หายป่วย และเพื่อลอตดมได้พระธาตุเพื่อเสี่ยงทายให้ได้แต่งงานกับคนรัก

ไม่พบเห็นพระธาตุอินทร์แขวนในโปรแกรมท่องเที่ยวพม่า ปัจจุบันนี้ บริษัทนำเที่ยวต่าง ๆ มีการอ้างถึงนวนิยายเรื่อง*เจ้าจันทน์มมหมอมฯ* ในคำอธิบายสถานที่ท่องเที่ยว ลูกทัวร์หลายท่านที่ผู้เขียนได้พบต่างบอกว่าพวกเขา*รู้จัก*พระธาตุอินทร์แขวนจากนวนิยายเรื่องนี้ ในส่วนนี้ ผู้เขียนต้องการแสดงให้เห็นว่าพระธาตุอินทร์แขวนได้กลายมามีความสำคัญและเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำปีเกิดได้ด้วยบริบทของอุตสาหกรรมไม้ของอาณาจักรมอญอังกฤษในพม่า และบริบทของปรากฏการณ์การฟื้นฟูพุทธศาสนาในพม่า

ผู้เขียนได้มีโอกาสนสัมภาษณ์พ่อครูมาลา คำจันทร์ เกี่ยวกับความรู้เรื่องพระธาตุอินทร์แขวน เขาเล่าว่า ตัวเขาเองขณะที่เขียนนั้นนึกว่าพระธาตุอินทร์แขวนอยู่ในรัฐฉาน ซึ่งเป็นคนละทิศกับที่ตั้งจริงของพระธาตุ เขาบอกว่า นอกจากเรื่องเล่าที่ฟังมาจากคุณยายแล้ว ก็*รู้จัก*พระธาตุอินทร์แขวนจาก ยามงแดงตราพระธาตุอินทร์แขวน ที่เป็น*ที่รู้จัก*แพร่หลายในภาคเหนือ โดยเฉพาะ ลำปาง พะเยา แพร่ และเชียงใหม่เป็นที่ตั้งของเมืองการค้าที่สำคัญบนเส้นทางค้าไม้สักที่เชื่อมระหว่างมะละแหม่ง ภาคเหนือของไทย เชียงตุง และตอนใต้ของจีน ห้างขายสินพาณิชย์ บริษัทผู้ผลิตยามงแดงดังกล่าวก็ตั้งอยู่ในลำปาง ซึ่งเป็นอดีตเมืองศูนย์กลางค้าไม้สักระหว่างสยามและบริติชเบอร์มา (British Burma) พ่อหนานบุญศรี ปราชญ์ชาวบ้านลำปางวัย 87 ปี ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า เมื่อเขายังหนุ่ม ๆ เขาเคยทำงานให้โรงงานขายสินพาณิชย์ และเล่าว่าพ่อค้าไม้ชาวพม่าได้นำความรู้มาสอนคนท้องถิ่นโดยเฉพาะเรื่องการทำไม้และยารักษาโรค ชาวลำปางยัง*ได้รับรู้*เรื่องเจดีย์ชเวดากองและพระธาตุอินทร์แขวนจากพ่อค้าไม้ชาวพม่าด้วย คหบดีชาวพม่าเหล่านี้ หลายคนก็ได้ตั้งถิ่นฐานในลำปางและได้สร้างวัดไว้หลายแห่ง ปู่ของนายชัยสิน มณีนันท์ ผู้ก่อตั้งห้างขายสินพาณิชย์ ก็ได้สร้างวัดม่อนบุญกในปี พ.ศ. 2448 (ค.ศ. 1905) (ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์ 2560, 5)

พ่อเลี้ยงซึ่งเป็นตัวละครเอกใน*เจ้าจันทน์มมหมอมฯ* เป็นพ่อค้าหัวหน้าคาราวานวัวต่างที่เดินทางตามเส้นทางการค้าระหว่างมะละแหม่งกับเชียงตุง แม้ว่า*เจ้าจันทน์มมหมอมฯ* จะเป็นเพียงเรื่องแต่ง แต่ก็เป็นเรื่องแต่งจากความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมล้านนาโดยปราชญ์อย่าง มาลา คำจันทร์ นวนิยายเรื่องนี้แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างความรู้เกี่ยวกับพระธาตุอินทร์แขวนในล้านนากับการค้าระหว่างพม่าตอนใต้และล้านนาในช่วงคริสต์

ศตวรรษที่ 19-20 ซึ่งพม่าตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณานิคมอังกฤษโดยมีมะละแหม่ง เป็นเมืองศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญ

ไจ้ถิโย (Kyauktiyo) หรือ พระธาตุนิรันดรแขวนนั้นไม่ถูกกล่าวถึงในตำนานพระเจ้าเลียบโลก และมีได้ถูกนับเป็นพระธาตุประจำปีเกิดในทุกฉบับของตำนานสุชาติ สวัสดิ์ อ่องสกุล (2535, 30) ได้สัมภาษณ์ผู้สูงอายุในเชียงใหม่ และมีความเห็นเช่นเดียวกับมาลา คำจันทร์ (2534) ว่า พระธาตุนิรันดรแขวนนั้นไม่ได้เป็นที่รู้จักทั่วไปในเชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางของล้านนา แต่เป็นที่รู้จักดีในแพร่ พะเยา และลำปาง ซึ่งเป็นศูนย์กลางบนเส้นทางคาราวานวัวต่าง เขียวชาย (2545, 53) สันนิษฐานว่า พระธาตุนิรันดรแขวนน่าจะถูกนับเป็นส่วนหนึ่งของภูมิศาสตร์อันศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาในราวคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยุโรปได้มีการค้าขายอุตสาหกรรมค้าไม้มาสู่ภาคเหนือของไทยหลังจากที่ยึดเมืองตะนาวศรี (Tenasserim) ซึ่งเป็นเมืองชายทะเลมหาสมุทรอินเดียได้สำเร็จในปี ค.ศ. 1829 พระธาตุนิรันดรแขวนนั้นตั้งอยู่ไม่ห่างจากมะละแหม่ง ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าของบริติชเบอร์มา และได้รับความนิยมนมากขึ้นในสมัยที่พม่าถูกปกครองโดยอังกฤษ จากข้อมูลจากจารึกมอญ อนุภาคนิทานในตำนานการเกิดพระธาตุนิรันดรแขวนนั้นน่าจะเป็นที่รู้จักในหมู่ชาวมอญอย่างน้อยก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 16 แต่จารึกมอญก็ได้กล่าวถึงชื่อไจ้ถิโยแต่อย่างใด ในปี ค.ศ. 1882 เจมส์ จอร์จ สกอตต์ (James George Scott) ข้าหลวงชาวอังกฤษได้เขียนถึงเจดีย์สำคัญของพม่า และได้กล่าวถึงไจ้ถิโยว่าเป็นหนึ่งในเจดีย์ขนาดเล็ก และไม่ได้มีสถานะเป็นหนึ่งใน 5 มหาบูชาสถานของพม่าเช่นในปัจจุบัน¹² (Scott 1896, 155, 167) ไจ้ถิโยเริ่มได้รับความสำคัญและเป็นที่รู้จักมากขึ้นหลังจากอังกฤษได้เปิดใช้เส้นทางรถไฟระหว่างย่างกุ้งและมะละแหม่งในปี ค.ศ. 1907 (Stadtner 2011, 161; Saueressig-Schreuder 1986, 255)

ช่วงเวลาที่ไจ้ถิโยเริ่มได้รับความสำคัญในฐานะส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์อันศักดิ์สิทธิ์ของพม่าเป็นช่วงเวลาสำคัญของประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในพม่า ขณะนั้นเป็นช่วงเปลี่ยนผ่าน

¹² มหาบูชาสถานทั้งห้าของพม่าประกอบด้วย เจดีย์ชเวดากอง เจดีย์ชเวมอร์ดอร์ เจดีย์ชเวชันทอว์ในเมืองบะกัน พระมหาเมย์มณีแห่งมณฑลพะเยา และเจดีย์ไจ้ถิโย

จากการปกครองโดยราชวงศ์สุดท้ายของพม่าสู่การปกครองโดยอังกฤษอย่างสมบูรณ์¹³ ภายใต้บริบททางการเมืองดังกล่าว การทำนุบำรุงและฟื้นฟูพุทธศาสนากำลังเป็นกระแสแพร่หลายในหมู่ชาวพุทธพม่า ช่วงก่อนที่ราชวงศ์คอนบอง (Kon Baung) จะสิ้นสุดลงในปี ค.ศ. 1885 กษัตริย์พม่าได้พยายามทำนุบำรุงและชำระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์เพื่อสร้างความชอบธรรมทางศีลธรรมซึ่งเชื่อว่าจะทำให้รอดพ้นภัยอาณานิคมอังกฤษ ต่อมาเมื่อพม่าถูกปกครองโดยอังกฤษอย่างสมบูรณ์ การหายไปของระบอบกษัตริย์ก็ทำให้รัฐไม่สามารถเชื่อมโยงกับพุทธศาสนาได้ และเกิดภาวะที่ ไมเคิล ออง-ทวิน (Ang-Thwin 1985, 255) เรียกว่า ภาวะสูญญากาศทางจิตวิญญาณ ซึ่งยิ่งทำให้ชาวพุทธรู้สึกว่าจะต้องปกป้องศาสนา

แนวคิดเรื่องจักรวาทิน (Wheel-turning king) หรือจักรพรรดิราช ซึ่งในความเชื่อเถรวาทนั้นหมายถึงกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่เหนือกษัตริย์ทั้งปวงและมีบารมีในการค้าจุนและปกป้องพุทธศาสนา เป็นอุดมการณ์ที่กำกับยุทธวิธีต่อต้านอังกฤษของราชวงศ์คอนบอง หลังจากที่ยอมให้อังกฤษปกครองพม่าตอนใต้ในปี ค.ศ. 1826 กษัตริย์พม่ายังคงพยายามสร้างความเป็นผู้ปกครองโดยการปฏิสังขรณ์เจดีย์เขตดากองหลายครั้ง (Edwards 2006, 200) พระเจ้ามินดง (ค.ศ. 1853-1878 (พ.ศ. 2396-2421)) เติบโตในสมัยที่อังกฤษปกครองพม่าตอนล่างพระองค์ได้เรียนรู้การเมืองสมัยใหม่ ส่งเสริมการปฏิรูปการปกครองและการทูตสมัยใหม่เพื่อใช้ต่อรองกับอังกฤษ อย่างไรก็ตามพระเจ้ามินดงก็ได้เคยบวชเรียน และเช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งสยาม (พ.ศ. 2394-2411) พระเจ้ามินดงได้จัดการปฏิรูปสงฆ์และทุ่มเททำบุญจนได้ชื่อว่าเป็นกษัตริย์ที่ทำนุบำรุงศาสนาได้ดีที่สุด¹⁴ (Myint-U 2001, 108; Myint Myo 1987, 160) แม้พระเจ้ามินดงจะไม่สามารถเดินทางมายังย่างกุ้งได้ แต่พระองค์ก็ได้แต่งตั้งคหบดีต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่บำรุงพระศาสนาแทนพระองค์ ทำให้ประชาชน

¹³ ผู้เขียนหมายถึงช่วงเวลาระหว่างสมัยพระเจ้ามินดงแห่งราชวงศ์คอนบอง (ค.ศ. 1853-1878 (พ.ศ. 2396-2421)) ที่ได้ทุ่มเททำนุบำรุงและชำระพระพุทธศาสนา ไปสู่ช่วงปีแรก ๆ หลังจากสงคราม Anglo-Burma จบลงในปี ค.ศ. 1885 (พ.ศ. 2428)

¹⁴ พระเจ้ามินดงยังเคยขออนุญาตอังกฤษเพื่อเดินทางไปยังหงสาวดีเพื่อบวชเณรเจดีย์เขมอร์ดอร์ แต่ไม่ได้รับอนุญาตและเคยขอเดินทางไปเจดีย์เขตดากองเพื่อบวชเณรเจดีย์ในปี ค.ศ. 1871 แต่อังกฤษยอมให้ตัวแทนจากราชสำนักเป็นผู้อัญเชิญยอดพระเจดีย์ (hti) มาอย่างกึ่งเท่านั้น ข้าหลวงใหญ่อังกฤษยังพยายามเป็นผู้ดำเนินพิธีบวชยอดพระเจดีย์เองเพื่อลดความสำคัญของพระเจ้ามินดง (Myint Myo 1987, 190-192)

เกิดสำนึกว่าพวกเขาต้องรับผิดชอบดูแลพุทธศาสนาด้วยกำลังของตนเองและกลายมามีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูพุทธศาสนา

ท่าทีของผู้ปกครองอังกฤษต่อเจดีย์ชเวดากองและพุทธศาสนาก็มีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ กล่าวคือ จากที่ผู้ปกครองอังกฤษเคยใช้ยุทธวิธีทำลายพุทธศาสนาเพื่อทำลายขวัญกำลังใจชาวพม่าในช่วงสงครามพม่า-อังกฤษ (Anglo-Burmese Wars) สองครั้งแรก (ค.ศ. 1824-2826 และ ค.ศ. 1852) เช่นการใช้เจดีย์ชเวดากองเป็นค่ายทหารและทำลายศาสนวัตถุ แต่ต่อมาราว 5 ทศวรรษหลังจากนั้น คือช่วง ค.ศ. 1897-1922 อังกฤษได้เปลี่ยนมาใช้การสนับสนุนพุทธศาสนาเพื่อเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมในการปกครอง สร้างความเป็นรัฐโดยการทำหน้าที่บำรุงพุทธศาสนาและเน้นการเชิดชูศาสนสถานในฐานะมรดกของชาติตามแนวทางอนุรักษสมัยใหม่ (Edwards 2006, 203) อลิเซีย เทอร์เนอร์ (Alicia Turner) ชี้ว่า ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาสำคัญสำหรับการก่อตัวขึ้นขององค์กรชาวพุทธพม่าหลายกลุ่มที่ได้มีบทบาทในการรื้อฟื้นและปกป้องพุทธศาสนา ทั้งยังเป็นผู้กระทำทางสังคมที่สำคัญ เหตุที่ประชาชนได้ตื่นตัวและเข้ามามีบทบาทมากในการอุปถัมภ์ศาสนาในช่วงดังกล่าวนี้ ก็เพราะกระแสความกังวลว่าพุทธศาสนาจะเสื่อมลงหลังจากที่ผู้ปกครองอังกฤษได้พยายามทำให้พม่ากลายเป็นรัฐฆราวาส คือไม่อุปถัมภ์ศาสนาใดเป็นพิเศษและลดหน้าที่ของรัฐต่อพุทธศาสนา ซึ่งผิดไปจากโลกทัศน์ของชาวพุทธพม่า (Turner 2014, 1) ด้วยความกังวลว่าศาสนาจะเสื่อม ชาวพุทธพม่าจึงหันมาอ่านคัมภีร์อนาคตวงศ์ซึ่งได้พยากรณ์การเสื่อมของศาสนาอย่างเป็นลำดับขั้น ในช่วงเวลาดังกล่าว เทคโนโลยีการพิมพ์ได้ถูกนำเข้ามาในพม่าแล้วโดยอังกฤษ จึงได้มีการตีพิมพ์คัมภีร์*อนาคตวงศ์* และจำหน่ายอย่างแพร่หลาย เรื่องราวในอนาคตวงศ์ได้กลายเป็นกรอบในการทำความเข้าใจสภาวะสังคมภายใต้การปกครองของอังกฤษ และเป็นสิ่งสำคัญในการขับเคลื่อนกระแสฟื้นฟูและปกป้องพุทธศาสนาด้วยการเรียนและสอนธรรมะ ทั้งยังทำให้เกิดกระแสเดินทางเพื่อไปบูชาพระบรมสารีริกธาตุและบูรณะสถูปเจดีย์ เพราะคัมภีร์*อนาคตวงศ์* ได้กล่าวไว้ว่า ในช่วงสุดท้ายก่อนที่พุทธศาสนาจะหายไป พระบรมสารีริกธาตุทั้งหลายจะออกจากที่ประดิษฐานและกลับไปรวมกันที่พุทธคยา ชาวพุทธจึงต้องรีบไปบูชาพระธาตุ การเดินทางแสวงบุญไปไหว้พระธาตุในพม่าของประชาชนได้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในช่วงเวลานี้ (Turner 2014, 31-32)

พระธาตุนิรยุชเขวนได้รับการยกสถานะเป็นหนึ่งในเจดีย์สำคัญของพม่าในช่วงเวลาดังกล่าวและได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของภูมิศาสตร์อันศักดิ์สิทธิ์ในวัฒนธรรมล้านนาก็ด้วยความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญในประวัติศาสตร์พม่าดังกล่าว ความตึงเครียดระหว่างผู้ปกครองอังกฤษในพม่าตอนล่างและราชสำนักอังวะในพม่าตอนบนได้ทำให้พุทธศาสนสถานกลายเป็นพื้นที่ช่วงชิงความชอบธรรมในการปกครองพม่า และทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ของขบวนการในการปกป้องและฟื้นฟูศาสนาอย่างแพร่หลายทั่วประเทศ ด้วยเทคโนโลยีการพิมพ์และสาธารณูปโภคที่ดีขึ้นจากการพัฒนาของผู้ปกครองอังกฤษ การเดินทางแสวงบุญไปยังเจดีย์ต่างๆ ก็มีมากขึ้น และตำราพุทธศาสนาได้ถูกทำให้แพร่หลาย อุตสาหกรรมทำไม้และเส้นทางการค้าไม้จากมะละแหม่งไปยังตอนเหนือของสยามก็ได้นำพาความรู้เกี่ยวกับพระธาตุนิรยุชเขวนมาสู่วัฒนธรรมล้านนา

พม่าหลังได้รับเอกราช: จากพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สู่สถานที่ท่องเที่ยว

ในปี ค.ศ. 1948 พม่าได้รับเอกราชจากอังกฤษหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงและเริ่มปกครองตนเองโดยรัฐบาลพลเรือนเป็นครั้งแรกระหว่างปี ค.ศ. 1948-1962 จากนั้นก็ถูกปกครองด้วยรัฐบาลเผด็จการตั้งแต่ปี ค.ศ. 1962 เป็นต้นมาจนถึงปี ค.ศ. 2015 และเกิดรัฐประหารขึ้นอีกครั้งในปี ค.ศ. 2020

หลังได้รับเอกราช เจดีย์ต่างๆ ได้มีความสำคัญขึ้นมาเพราะเหล่าผู้นำของพม่าต่างต้องการสร้างบุญและสร้างความชอบธรรมในการปกครองประเทศด้วยการบำรุงพุทธศาสนา ในช่วงแรกการท่องเที่ยวเป็นเพียงผลพลอยได้ของการเร่งอุปถัมภ์พุทธศาสนาของรัฐบาลเพื่อรวมชาติและลดแรงเสียดทานจากกลุ่มต่อต้าน แต่ต่อมา พุทธศาสนาและการท่องเที่ยวพม่าสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก พุทธศาสนาและการท่องเที่ยวได้กลายเป็นเครื่องมือของรัฐบาลพม่าในการปกครองและพัฒนา เป็นข้ออ้างในการละเมิดสิทธิมนุษยชน และค้ำจุนอำนาจของรัฐบาลเผด็จการ ช่วงเวลาดังกล่าวแม้เป็นช่วงเวลาที่รัฐบาลพม่ายังมิได้ให้ความสนใจส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง แต่การบำรุงพุทธศาสนาที่เป็นส่วนหนึ่งของการปกครองของรัฐบาลพลเรือนก็ได้ทำให้เกิดสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ใหม่ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์บางแห่งจึงได้รับความสำคัญขึ้นมา โดยสถานที่เหล่านี้ ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางแสวงบุญในโปรแกรมท่องเที่ยวสำหรับชาวไทย

นายพลอู๋ นายกรัฐมนตรีคนแรก (ค.ศ. 1948-1956, ค.ศ. 1957-1958, ค.ศ. 1960-1962) ได้ชื่อว่าเป็นพุทธศาสนิกชนที่มีศรัทธาในศาสนาอย่างมาก ความเชื่อในเรื่องจักรวาลของอู๋น่าจะมาจากสภาพของบ้านเมืองที่เสียหายมากจากสงครามและความเชื่อเรื่องพุทธชยันตีที่เชื่อว่า พุทธศาสนาจะเสื่อมลงเมื่อพันกึ่งพุทธกาล อู๋สร้างเจดีย์ขึ้นหลายแห่ง และบางแห่งได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวหลักของพม่าในปัจจุบัน ในปี ค.ศ. 1951 อู๋ได้ไปเยือนอินเดีย เขาได้นำพระธาตุของพระโมคคัลลานะและพระสารีบุตร พระมหาสาวก กลับมายังพม่า และสร้างเจดีย์กะบาเอ (Kabar Aye) ขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุ ในปี ค.ศ. 1956 อู๋ได้จัดสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่ 6 ของพม่าขึ้นที่เจดีย์สร้างใหม่แห่งนี้ ในเวลานั้น เจดีย์ชเวดากองและเจดีย์ชูละเป็นส่วนหนึ่งของการเฉลิมฉลองสังคายนาพระไตรปิฎก (Constant Stream of Devotees, 1956, A1)

นอกจากเจดีย์กะบาเอแล้ว เจดีย์อื่นๆ อย่างเจดีย์ชูละ พระนอนเจ้าทัตจี และเจดีย์โบตะทาวน์ ต่างได้รับความสำคัญมากขึ้นในสมัยของอู๋ เจดีย์ชูละและเจดีย์โบตะทาวน์นั้นถูกระเบิดเสียหายระหว่างสงครามในปี ค.ศ. 1941 และ 1943 ตามลำดับ อู๋ได้บูรณะและจัดงานฉลองใหญ่ที่เจดีย์ทั้งสอง พระนอนเจ้าทัตจีนั้นก็ได้รับการบูรณะหลังจากงานสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 6 เจดีย์ชเวดากองที่มีความสำคัญอยู่แล้วก็ได้รับการบูรณะใหม่ในสมัยของอู๋เช่นกัน เจดีย์เหล่านี้ได้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญในโปรแกรมท่องเที่ยวสำหรับชาวไทย โดยเฉพาะเจดีย์โบตะทาวน์ ที่มีเทพทันใจที่คนไทยนับถือประดิษฐานอยู่

รัฐบาลภายใต้การนำของอู๋ยังเผชิญกับความขัดแย้งและการต่อต้านจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในพม่า ปัญหาความขัดแย้งของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ กับรัฐบาลกลางพม่านี้ ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการปกครองของอังกฤษที่ใช้วิธีให้สิทธิในการปกครองตนเองแก่กลุ่มชาติพันธุ์อย่างกะเหรี่ยง คะฉิ่น หรือฉาน มากกว่ากลุ่มชาติพันธุ์พม่าที่อยู่ตอนกลางของประเทศเพื่อถ่วงดุลอำนาจกับชนชั้นนำพม่า เมื่อพม่าได้รับเอกราชและรัฐบาลกลางต้องการลดอำนาจในการปกครองตนเองของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ก็เกิดความขัดแย้งและการสู้รบระหว่างกองทัพของรัฐบาลพม่ากับกองทัพกลุ่มชาติพันธุ์ พระธาตุอินทร์แขวนนั้นตั้งอยู่ในพื้นที่ของกลุ่มสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง (KNU) การสู้รบระหว่างรัฐบาลกับกลุ่ม KNU ทำให้คนทั่วไปไม่สามารถเดินทางไปพระธาตุอินทร์แขวนได้ จนกระทั่งมีการตกลงหยุดยิงในปี ค.ศ. 1959 อย่างไรก็ตาม รัฐบาล

พม่ายังไม่อนุญาตให้ชาวต่างชาติเข้าถึงพื้นที่ดังกล่าวจนกระทั่งปี ค.ศ. 1996 เมื่อรัฐบาลพม่าในขณะนั้นมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง (Kazmi 1959, 5)

แม้ว่ารัฐบาลพม่าจะยังไม่ได้มองการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศ แต่ก็มองเห็นศักยภาพของการท่องเที่ยว จึงได้มีการวางแผนก่อตั้งสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งชาติพม่าขึ้นในปี ค.ศ. 1958¹⁵ แม้ว่าพม่าจะมองว่าประเทศของเขาในเวลานั้นปลอดภัยมากพอสำหรับการท่องเที่ยว แต่พื้นที่ที่เปิดให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปเยือนได้ยังจำกัดเฉพาะเมืองใหญ่ในตอนกลางของประเทศ และสาธารณูปโภคเพื่อการท่องเที่ยวตลอดจนที่พักก็ยังมีไม่เพียงพอสำหรับรองรับการท่องเที่ยว ในเมืองย่างกุ้ง มีโรงแรมแบบตะวันตกอยู่เพียงแห่งเดียวเท่านั้น และใช้เพื่อรับรองเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลเองเป็นหลัก (Kane 1958, p. x33)

รัฐบาลเนวินและการท่องเที่ยวที่ถูกจำกัด

ระยะเวลาและรูปแบบของโปรแกรมทัวร์พระในปัจจุบันที่กินเวลา 3 วัน นั้นพัฒนามาจากความพยายามในการควบคุมชาวต่างชาติมิให้รู้เห็นในสิ่งที่รัฐบาลเผด็จการที่นำโดยนายพลเนวิน ไม่ต้องการให้พวกเขาเห็นหรือไปเยือน เพราะมีความกังวลต่อการแทรกแซงการเมืองภายในพม่าโดยต่างชาติ ในปี ค.ศ. 1962 นายพลเนวินได้ทำรัฐประหารล้มรัฐบาลของอูและตั้งสภาปฏิวัติ (Revolutionary Council: RC) ขึ้นมาปกครองพม่า รัฐบาลของเนวินมีนโยบายปิดกั้นข้อมูลข่าวสาร ต่อต้านต่างชาติ และควบคุมกลุ่มนักศึกษาปัญญาชนและพระสงฆ์ ทั้งยังควบคุมสำนักข่าวท้องถิ่นและสื่อต่างชาติอย่างเข้มงวด ยุคดังกล่าวเป็นยุคที่ไม่เพียงสื่อจะอยู่ในการควบคุมของรัฐอย่างเบ็ดเสร็จ แต่การท่องเที่ยวยังถูกจำกัดเพราะความกังวลต่อการแทรกแซงการเมืองภายในพม่าโดยอิทธิพลชาติตะวันตก เมื่อเนวินตั้งรัฐบาลเผด็จการขึ้น วีซ่าสำหรับชาวต่างชาติของพม่าก็ลดเวลาอนุญาตให้อยู่ในประเทศพม่าเหลือเพียง 24 ชั่วโมง และขยายเป็น 72 ชั่วโมงในปี ค.ศ. 1969 ก่อนที่จะขยายเป็น 1 สัปดาห์ ในปี ค.ศ. 1970 (Michalou 2017, 158) วิทยากร เชียงกูร (2525) และชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2525) ได้เขียนถึงการเดิน

¹⁵ แผนที่จะตั้งสำนักงานการท่องเที่ยวต้องหยุดชะงักไปเมื่อนายพลเนวินได้ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีเป็นครั้งแรกในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1958

ทางไปเยือนพม่าของคณะของพวกเขาในปี พ.ศ. 2524 (ค.ศ. 1981) ว่า รัฐบาลทหารพม่าดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวเองเพื่อที่จะสามารถตรวจตราและป้องกันการแทรกแซงจากต่างชาติได้ ขณะเดียวกันก็ดึงเงินตราต่างชาติจากกิจการท่องเที่ยวเข้ากระเป๋านายพลด้วย โปรแกรมท่องเที่ยวมีรูปแบบเดียวและถูกกำหนดโดยรัฐบาล โดยอนุญาตให้นักท่องเที่ยวไปชมเจดีย์ในเมืองหลัก ๆ ของพม่าอย่างย่างกุ้ง บะกัน ตองจี และมัดตะเลย์เท่านั้น พระธาตุนันทร์ชเวนนันยังไม่ได้ให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงเพราะความขัดแย้งกับกลุ่ม KNU ในช่วงเวลาดังกล่าว ที่พักไกด์ และพาหนะเดินทาง ต่างเป็นของรัฐบาลทั้งหมด นักท่องเที่ยวต้องจ่ายเงิน 118 ดอลลาร์สหรัฐ ต้องนำเงินติดตัวมาอย่างน้อย 200 ดอลลาร์สหรัฐ และต้องแลกเป็นเงินจัต (kyat) กับธนาคารของรัฐบาลเท่านั้น อัตราแลกเปลี่ยนในช่วงนั้น คือ 1 ดอลลาร์ มีค่าเท่ากับ 7 จัต¹⁶ ซึ่งไม่สะท้อนค่าเงินจริงของจัตในตลาดเงินตราโลก การควบคุมการท่องเที่ยวอย่างเบ็ดเสร็จโดยรัฐบาลเป็นความพยายามในการป้องกันไม่ให้ชาวต่างชาติเห็นในสิ่งที่รัฐบาลไม่อยากให้พวกเขาเห็น ต่อมา แหล่งท่องเที่ยวในโปรแกรมที่รัฐบาลเนวินกำหนดขึ้น ก็ได้กลายเป็นพื้นฐานของโปรแกรมท่องเที่ยวพม่าในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลพุทธศาสนาในสมัยรัฐบาลเนวินนั้นมีความสัมพันธ์ที่ไม่ดี ต่างกับสมัยรัฐบาลอู รัฐบาลของเนวินมีนโยบายสังคมนิยมแบบพม่า (Burmese's Way of Socialism) ซึ่งเน้นการปกครองแบบรัฐฆราวาส รัฐบาลลดการอุปถัมภ์พุทธศาสนาและยกเลิกกฎหมายที่มาจากความเชื่อทางพุทธศาสนา เช่น การห้ามขายเหล้าในวันพระ เป็นต้น (Charney 2009) อย่างไรก็ตาม รัฐบาลไม่ได้มุ่งตัดขาดรัฐออกจากศาสนา แต่มุ่งกำกับควบคุมสถาบันศาสนาของชาติ และมีการแทรกแซงกิจการสงฆ์หลายครั้ง บรูซ แมททิวส์ (Matthews 1993, 414) เสนอว่า เป็นเพราะองค์กรสงฆ์นั้นไม่ทำหน้าที่สร้างความชอบธรรมให้รัฐบาล แต่กลับวิพากษ์วิจารณ์นโยบายสังคมนิยมของเนวิน ความขัดแย้งระหว่างสงฆ์กับรัฐบาลนั้นรุนแรงขึ้นในปี ค.ศ. 1964 เมื่อรัฐบาลต้องการตั้งองค์กรสงฆ์แห่งชาติขึ้นเพื่อให้สงฆ์ทั้งหมดขึ้นตรงกับรัฐบาล และถูกควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จ เป็นผลให้เกิดการประท้วงของพระสงฆ์ไปทั่วและมีพระสงฆ์ถูกจับกุมจำนวนมาก (Charney 2009, 117-119) ในปี ค.ศ. 1979 เนวินได้พยายามชำระพระ

¹⁶ ในช่วงที่ผู้เขียนอยู่ที่พม่าในปี 2016 (พ.ศ. 2559) อัตราแลกเปลี่ยนอยู่ที่ประมาณ 1 ดอลลาร์ ต่อ 1,000 kyat

ศาสนาอีกครั้งด้วยการจับพระสงฆ์เล็กเป็นจำนวนมากและยุบกลุ่มสงฆ์นิกาเยเล็กหลายนิกาเย หลังจากนั้นก็ได้สร้างเจดีย์ขนาดใหญ่ชื่อวิชายะเจดีย์ (Wizaya Pheya) ขึ้นเคียงข้างกับเจดีย์ชเวดากอง กล่าวกันว่า เป็นเพราะเนวินต้องการสร้างกุศลใหญ่ล้างบาปจากการจับกุมและจับลี้กพระ (Stadtner 2011, 66-67) เจดีย์วิชายะนี้ คนทั่วไปเรียกว่าเจดีย์เนวิน และได้กลายมาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในเมืองย่างกุ้ง อย่างไรก็ตาม ผู้นำทัวร์มักจะไม่บอกกับลูกทัวร์ว่า เจดีย์เนวินนี้ ไม่ได้ศักดิ์สิทธิ์เหมือนเจดีย์ชเวดากอง

รัฐบาลทหาร SLORC/ SPDC:

การท่องเที่ยวในฐานะเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ

การท่องเที่ยวพม่าถูกส่งเสริมอย่างจริงจังในช่วงเวลาของรัฐบาลสภาฟื้นฟูกฎหมายและระเบียบแห่งรัฐ (State Law and Order Restoration Council: SLORC) (ค.ศ. 1988-1997) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่รัฐบาลทหารพม่าต้องการใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ สร้างกระแสความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในประเทศ และสร้างความชอบธรรมทางศีลธรรมให้ผู้นำ นายพลเนวินลงจากตำแหน่งประธานาธิบดีอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 1981 (พ.ศ. 2524) แม้ยังเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดอยู่เบื้องหลังรัฐบาลพม่าจนถึงเดือนกรกฎาคมปี ค.ศ. 1988 (พ.ศ. 2531) ซึ่งเป็นปีที่เกิดการลุกขึ้นประท้วงของขบวนการที่นำโดยนักศึกษาไปทั่วประเทศ และนำไปสู่การสลายการชุมนุมอย่างรุนแรงโดยรัฐในวันที่ 8 สิงหาคม กองกำลังทหารของรัฐบาลใช้กระสุนจริงจัดการกับผู้ชุมนุมในคืนนั้น ความรุนแรงโดยรัฐต่อผู้ชุมนุมดำเนินต่อไปราว 1 เดือน อองซาน ซูจี บุตรสาวของนายพลอองซาน วีรบุรุษผู้ถูกลอบสังหาร ได้เดินทางจากอังกฤษมาเยี่ยมแม่ที่ป่วยที่ย่างกุ้ง และได้กลายเป็นผู้นำขบวนการต่อต้านรัฐบาลเผด็จการ หลังจากปราบปรามประชาชน เหล่านายพลได้ตั้งสภาฟื้นฟูกฎหมายและระเบียบแห่งรัฐ (SLORC) ในวันที่ 18 กันยายน ค.ศ. 1988 ซึ่งต่อมาถูกยกเลิกและมีการตั้งสภาสันติภาพและการพัฒนาแห่งรัฐ (State Peace and Development Council: SPDC) ในปี ค.ศ. 1997 (พ.ศ. 2520) ขึ้นมาแทน¹⁷ ไมเคิล ชาร์นี (Charney 2009, 170) เรียกยุทธวิธีในการรักษาอำนาจ

¹⁷ การเปลี่ยนรัฐบาลครั้งนี้ มิได้มีการเปลี่ยนบุคคลในคณะรัฐบาลมากนัก นายพลที่มีอำนาจในรัฐบาล SLORC ส่วน

ของรัฐบาลทหาร ว่า การเมืองของการเตะถ่วง (politics of delay) ซึ่งมีการสัญญาว่าจะคืนประชาธิปไตยและจัดการเลือกตั้ง แต่ก็มักเลื่อนออกไปเรื่อยๆ เพื่อขยายเวลาครองอำนาจของรัฐบาลเผด็จการให้นานที่สุด การปราบปรามผู้ต่อต้านรัฐบาลอย่างรุนแรงยังคงดำเนินต่อมา ดังที่ ไมนิก สกิดมอร์ (Skidmore 2004) นักมานุษยวิทยาได้เขียนเล่าถึงชีวิตประจำวันภายใต้การปกครองของรัฐบาลทหาร ว่าผู้คนต้องอยู่กับความหวาดกลัวเรื้อรังที่ถูกสร้างโดยรัฐ แน่นนอนว่ามีการลงโทษจากประชาคมประเทศตะวันตก และรัฐบาลก็ระแวงระวังการแทรกแซงจากต่างชาติเช่นเดียวกับรัฐบาลของเนวิน อย่างไรก็ตาม รัฐบาลทหารไม่ได้ปิดกั้นทุนต่างชาติ แต่มีนโยบายพาเศรษฐกิจของประเทศเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจแบบตลาดของโลกโดยมุ่งเพิ่มเม็ดเงินลงทุนต่างชาติในประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพุทธศาสนาในช่วงเวลานี้คล้ายกับสมัยที่พม่าปกครองโดยอูนู รัฐบาลทหาร อุปลัมภ์พุทธศาสนาอย่างจริงจัง สนับสนุนการจัดงานทางพุทธศาสนาต่าง ๆ และบูรณะพุทธศาสนสถานทั่วประเทศ

ความเปลี่ยนแปลงของนโยบายเศรษฐกิจและนโยบายเกี่ยวกับพุทธศาสนาของรัฐบาลทหารเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ช่วงเวลานี้เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญของการท่องเที่ยวพม่า เพราะเป็นครั้งแรกที่การท่องเที่ยวถูกยกให้เป็นอุตสาหกรรมหลักในการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ รัฐบาลทหารภายใต้การนำของนายพลตาน ฉเว่ (Than Shwe ค.ศ. 1992-2011) ได้ตั้งให้ปี ค.ศ. 1996 (พ.ศ. 2539) เป็น ปีแห่งการมาเยือนพม่า (Visit Myanmar Year) ด้วยเหตุนี้ การท่องเที่ยวพม่าได้ค่อยๆ ทวีความสำคัญมากขึ้นในช่วงเวลาที่รัฐกับพุทธศาสนาไม่ขัดแย้งกันและพม่ากำลังเริ่มเปิดประเทศเพื่อเร่งฟื้นฟูเศรษฐกิจ แม้ว่ารัฐบาลทหารยังคงพยายามรักษาอำนาจของพวกเขาไว้

รัฐบาลเผด็จการใหม่นี้ ให้ความสำคัญกับความชอบธรรมทางศีลธรรมอีกครั้งหลังจากประเทศถูกปกครองด้วยนโยบายรัฐชรวาสาของเนวินอยู่หลายสิบปี นโยบายดังกล่าวได้ส่งผลให้รัฐสูญเสียความชอบธรรมทางศีลธรรมไปมาก มุมมองต่อพุทธศาสนาของรัฐบาลทหาร นั้นตรงข้ามกับมุมมองของเนวิน ตั้งแต่ ค.ศ. 1988 (พ.ศ. 2531) เป็นต้นมา จึงมีการบูรณปฏิสังขรณ์

มากยิ่งขึ้นมีอำนาจอยู่ในรัฐบาลใหม่ นักวิเคราะห์มองว่าน่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีขึ้นต่อประชาคมโลกในช่วงเวลาที่พม่ากำลังจะเข้าร่วมเป็นสมาชิกอาเซียน (Charney 2009, 431)

และสร้างพุทธศาสนสถานจำนวนมากไปทั่วประเทศ ขณะเดียวกัน การท่องเที่ยวก็ได้รับความสำคัญมาก พุทธศาสนสถานหลายแห่งได้ถูกส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในช่วงเวลานี้ จาเนตต์ ฟิลล์ และ เดวิด เมอร์เซอร์ (Philip and Mercer 1999) ได้กล่าวไว้ว่า ภายใต้การปกครองของรัฐบาลสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและระเบียบแห่งรัฐ (SLORC) พุทธศาสนาและการท่องเที่ยวทำงานร่วมกันและเป็นกลไกสำคัญที่ทั้งสร้างความชอบธรรมให้รัฐบาลเผด็จการ เป็นเครื่องมือพัฒนาประเทศ สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ และรักษาอำนาจของรัฐบาล

เพราะรัฐบาลต้องเผชิญกับการลงโทษจากประชาคมชาติตะวันตกซึ่งทำให้ถูกตัดความช่วยเหลือจากชาติมหาอำนาจ รัฐบาลนี้จึงเริ่มดำเนินนโยบายเปิดเสรีทางเศรษฐกิจมากขึ้นเพื่อส่งเสริมการลงทุนจากต่างชาติ การส่งเสริมการท่องเที่ยวกลายเป็นนโยบายสำคัญ มีการตั้งกระทรวงโรงแรมและการท่องเที่ยวในปี ค.ศ. 1992 (พ.ศ. 2535) วิชาสำหรับนักท่องเที่ยวก็ขยายเวลาจาก 7 วัน เป็น 14 วันในปี ค.ศ. 1994 (พ.ศ. 2487) แมรี คาล์ลาแฮน (Callahan 1996) นักรัฐศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญการเมืองพม่า ชี้ว่า รัฐบาลพม่าเลือกใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือพัฒนาเศรษฐกิจเพราะมีต้นทุนต่ำ ในปี ค.ศ. 1995 (พ.ศ. 2538) การท่องเที่ยวเป็นภาคธุรกิจที่ดึงเม็ดเงินต่างชาติเข้าประเทศมากที่สุด กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่นักท่องเที่ยวต้องปฏิบัติตามถูกออกแบบมาเพื่อดึงเงินดอลลาร์สหรัฐเข้าประเทศ ชาวต่างชาติที่ต้องการเข้าประเทศพม่าต้องแลกเงินอย่างต่ำ 300 ดอลลาร์ เป็นใบรับรองการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ (Foreign Exchange Certificates: FEC) ซึ่งจะเข้าประเทศได้ FECs นี้เป็นที่รู้จักในนาม ดอลลาร์พม่าสามารถใช้แทนเงินในพม่าได้ แต่แลกกลับคืนเป็นเงินดอลลาร์ไม่ได้ (ESCAP 1995, 58-59) อัตราแลกเปลี่ยนระหว่างเงินจัต กับเงินดอลลาร์สหรัฐก็ไม่ตรงกับความเป็นจริงในตลาดโลก เอ็มม่า ลาร์กิน (Larkin 2006, 116) พบว่า ในช่วงเวลาดังกล่าว อัตราแลกเปลี่ยนทางการของรัฐบาลนั้นต่างกับอัตราแลกเปลี่ยนในตลาดมืดอย่างมาก 1 ดอลลาร์มีค่าราว 6 จัต ในอัตราทางการ แต่ในตลาดมืด 1 ดอลลาร์ มีค่าถึง 1,000 จัต

ความขาดแคลนสาธารณูปโภคที่ทันสมัยเป็นอุปสรรคสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวพม่า ในช่วงเริ่มต้น สายการบินที่ทำการบินมาพม่ามีจำนวนเพียง 5 สายการบิน และมีสายการบินสัญชาติพม่าเพียง 1 สายการบิน ซึ่งมีเครื่องบินเพียง 1 ลำ การซื้อตัวเครื่องบินทำได้

ยาก และเที่ยวบินมักถูกยกเลิก โรงแรมก็มีน้อยและไม่ได้มาตรฐานระดับนานาชาติ (ESCAP 1995, 56) สุเนตร ชุตินทรานนท์ ได้เขียนในบันทึกการเดินทางไปพม่าของเขาในปี พ.ศ. 2537 ว่า “บริการระดับพม่าราคาอินเตอร์” (Chutinthanon 1995, 12) แม้ว่าพม่าจะถูกกีดกันทางการลงทุนจากประเทศตะวันตก แต่อุตสาหกรรมท่องเที่ยวสามารถดึงดูดการลงทุนจากชาติอาเซียนได้อย่างดี รัฐบาลสิงคโปร์เป็นตัวกลางสำคัญในการสนับสนุนนักลงทุนสิงคโปร์ให้มาลงทุนสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานเพื่อการท่องเที่ยวในพม่า ไม่ว่าจะเป็นสนามบิน โรงแรม สายการบิน และการสื่อสาร (Hua 1996, 24) นักลงทุนจีนและมาเลเซียก็มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสนามบินและโรงแรมในเขตชายทะเลซึ่งอยู่ห่างไกลจากตอนกลางของประเทศ (The Straits Times Singapore 1993, 33; 1994, 25) คณะกรรมการการท่องเที่ยวสิงคโปร์ให้ความช่วยเหลือพม่าในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวและช่วยฝึกอบรมเกี่ยวกับการโรงแรม โดยในปี ค.ศ. 1990 (พ.ศ. 2533) มีการตั้งบริษัททัวร์มากกว่า 900 บริษัท เกิดโรงแรมใหม่กว่า 281 แห่ง และเกิดบริษัทอื่นๆ ที่เกี่ยวกับธุรกิจท่องเที่ยวถึง 410 แห่ง สนามบินในมัณฑะเลย์ บะกัน และเฮโฮ ก็ถูกสร้างในปีเดียวกันนี้

คณะกรรมการการท่องเที่ยวสิงคโปร์ได้แนะนำรัฐบาลพม่าว่า การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมโดยมีพุทธศาสนาเป็นจุดเด่นจะช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติได้ดีที่สุด (Fernandez 1999, 46) รัฐบาลเห็นความสำคัญทางเศรษฐกิจของพุทธศาสนา และได้บูรณะวัด วัง และเจดีย์ทั่วประเทศ เพื่อส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว รัฐบาลยังให้เงินสนับสนุนและระดมเงินจากประชาชนเพื่อการสร้างหรือบูรณะศาสนสถานอย่างแข็งขัน อย่างเช่นการปิดทองเจดีย์เวดากองหรืองานฉลองสมณศักดิ์พระสงฆ์ เป็นต้น (Philip and Mercer 1999, 39-41) แหล่งท่องเที่ยวแสวงบุญหลายแห่งเกิดขึ้นและถูกนำเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของโปรแกรมทัวร์ในปัจจุบัน เจดีย์ชเวดอูได้รับบูรณะใหญ่สองครั้งด้วยการสนับสนุนของรัฐบาล (Khin Maung Nyunt 2000) ระหว่างการบูรณะครั้งที่ 2 ได้มีการขุดพบรูปปั้น “นัต” หินรูปร่างทรงรายหนึ่งอ้างว่า ถูกลักซ่อนไว้ใต้ดิน ทำให้รูปปั้นนัตองค์นี้มีชื่อเสียงขึ้นมาและถูกนำไปประดิษฐานที่เจดีย์ชเวดอู องค์นี้คือ นัตโบโบจี (Bo Bo Gyi) เป็นต้นแบบของเทพทันใจที่ชาวไทยรู้จักและนับถือในภายหลัง พระนอนชเวตาเลียย (Shwethalyaung) ในเมืองบะโกซึ่งเป็นจุดท่องเที่ยวสำคัญ ก็ถูกสร้างขึ้นใหม่ภายใต้รัฐบาลสภาสันติภาพและการพัฒนาแห่งรัฐ (SPDC) ในปี ค.ศ. 2001 (พ.ศ.

2544) (Stadtner 2011, 146-147) พระราชวังกัมโพชธานี (Kanbawzathadi Nandaw) หรือพระราชวังบุเรงนองที่คนไทยรู้จัก ได้ถูกสร้างขึ้นใหม่ทั้งหมดจากการสนับสนุนของรัฐบาล ในปี ค.ศ. 1990 (พ.ศ. 2533) (Pichard 2005) พระธาตุนันทน์แหวนเปิดให้นักท่องเที่ยวไปเยือนได้อีกครั้งในปี ค.ศ. 1996 (พ.ศ. 2539) หลังจากที่รัฐบาลสามารถจัดการความขัดแย้งกับสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง (KNU) ในพื้นที่ตั้งพระธาตุนันทน์แหวนได้ ในปี ค.ศ. 1995 (พ.ศ. 2538) กองกำลังของรัฐบาลก็สามารถผลักดันกองกำลังของ KNU ให้ถอยร่นไปทางตะวันตกของประเทศได้และยึดเมืองหลวงของรัฐกะเหรี่ยงได้สำเร็จ รัฐบาลริบสร้างถนนขึ้นไปยังพระธาตุนันทน์แหวนทันทีในปีนั้น และในปี ค.ศ. 2001 (พ.ศ. 2544) รัฐบาลได้บูรณะยอดพระธาตุนันทน์แหวนให้สูงขึ้นอีก 20 ฟุต

แม้ว่ารัฐบาลพม่าได้พยายามอย่างมากในการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยถึงกับยอมให้นางองซาน ซูจี พ้นจากการกักตัวที่บ้านเป็นระยะเวลาลั้น ๆ เพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดี เพราะรัฐบาลทหารพม่าคาดหวังว่าจะมีนักท่องเที่ยวเข้ามา 500,000 คน ในปี ค.ศ. 1995 (พ.ศ. 2538) แต่ปรากฏว่ามีจำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาจริงเพียง 150,000 คน (Suntikul 2017, 126) นอกจากข้อจำกัดด้านสาธารณสุขไปโรคแล้ว สถานการณ์การละเมิดสิทธิมนุษยชนในพม่ายังมีส่วนทำให้นักท่องเที่ยวหลีกเลี่ยงที่จะมาเยือนพม่า องซาน ซูจี ยังได้ชักชวนประชาคมโลกให้ต่อต้านการมาเที่ยวพม่า บันทึกของผู้ที่มาเยือนพม่าในช่วงเวลาดังกล่าวมักกล่าวถึงความกลัวและการสอดส่องจากเจ้าหน้าที่ของพม่า ผู้ให้ข้อมูลชาวไทยท่านหนึ่งได้เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า เธอได้เดินทางไปเที่ยวพม่าในช่วงปี พ.ศ. 2545 และถูกตำรวจยึดกล้องถ่ายรูปไปเพราะเธอถ่ายรูปสถานที่ตำรวจ เป็นที่รู้จักในหมู่ผู้นำเที่ยวและนักท่องเที่ยวว่าพวกเขาสามารถถ่ายรูปแหล่งท่องเที่ยวและผู้คนได้ แต่ห้ามถ่ายรูปสถานที่ราชการ ค่ายทหาร เจ้าหน้าที่ตำรวจและทหาร รัฐบาลทหารพม่าไม่ต้องการให้นักท่องเที่ยวเห็นสิ่งที่ไม่ควรเห็น

แม้ว่ารัฐบาลจะพยายามนำประเทศเข้าสู่เศรษฐกิจแบบเสรี แต่การละเมิดสิทธิมนุษยชนยังคงเป็นปัญหา ซึ่งบางกรณีก็เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยว ไมเคิล พาร์นเวล (Parnwell 1998) ชี้ว่า อุตสาหกรรมท่องเที่ยวพม่านั้นได้รับความสำคัญขึ้นมาทันทีหลังจากที่รัฐบาลทหารล้มการเลือกตั้งทั่วไปที่นางองซาน ซูจี ได้ชัยชนะและถูกจับกุม โครงการเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวต่างๆ เช่น การก่อสร้างถนนและสนามบิน เกี่ยวข้องกับการบังคับใช้

แรงงานนักโทษการเมืองและการแย่งที่ดินจากประชาชน ในการสร้างพระราชวังบุเรงนองในปี ค.ศ. 1990 ชาวบ้านในพื้นที่ที่จะก่อสร้างมากกว่า 1,500 ครัวเรือนถูกให้ออกจากที่อยู่อาศัย โดยได้รับการแจ้งล่วงหน้าไม่นาน ประชาชนอีกจำนวนมากในเมืองบะกันถูกไล่ออกจากที่อยู่อาศัยและที่ทำกินในปีเดียวกัน เพื่อให้รัฐบาลสามารถทำให้บะกันเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ ธุรกิจท่องเที่ยวจำนวนมากมีความเชื่อมโยงกับนายพลในรัฐบาล อย่างเช่นโรงแรมเพียงสองแห่ง บนยอดภูเขาที่ตั้งพระธาตุนันทร์ชวนที่อนุญาตให้ชาวต่างชาติเข้าพัก โรงแรมทั้งสองมีเจ้าของเป็นนายพลพม่า พาร์เนเวล (1998, 221) ยังชี้ต่อไปว่า แม้ว่ารัฐบาลทหารจะพยายามสร้างภาพว่าใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือพัฒนาประเทศ แต่ที่จริงแล้วการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสะสมความร่ำรวยของชนชั้นนำในรัฐบาลมากกว่า ระหว่างปี ค.ศ. 1995-1996 หรือปี “Visit Myanmar Year” ภาคการท่องเที่ยวดึงเงินเข้าประเทศได้ราว 70 ล้านดอลลาร์สหรัฐ แต่รัฐบาลจัดเก็บเงินเข้าคลังได้เพียงร้อยละ 6.4 ของรายได้จากการท่องเที่ยวในช่วงปีดังกล่าว

การใช้การท่องเที่ยวนำการพัฒนาชาติยังเป็นเครื่องมือของรัฐบาลในการกดขี่กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพในชาติ ด้วยแนวทางเดียวกับที่รัฐบาลจีนสร้างแหล่งท่องเที่ยวและพิพิธภัณฑ์เป็นจำนวนมากเพื่อสรรเสริญอัตลักษณ์ชาติจีน (Nyiri 2006; Lu 2013) รัฐบาลทหารพม่าได้สร้างอนุสาวรีย์และประติมากรรมขนาดใหญ่หลายแห่งเพื่อให้เป็นทั้งแหล่งท่องเที่ยวและสัญลักษณ์ความเป็นชาติพม่าในพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ พระราชวังบุเรงนองถูกสร้างในเมืองบะโก ซึ่งเป็นเมืองหลวงของคณมอญ เพื่อเชิดชูประวัติศาสตร์ชาตินิยมพม่า (Pichard 2005, 134) ในเมืองเชียงตุง รัฐบาลได้สร้างพระยืนชี่นัวศิลปะพม่าขนาดยักษ์ไว้บนเนินเขาเหนือหนองตุง หนองน้ำศักดิ์สิทธิ์ของคนฉาน คนในเมืองเชียงตุง บอกกับผู้เขียนว่า พระยดังกล่าวนี้เป็นสัญลักษณ์ของการควบคุมจิตวิญญาณของคนฉาน

ความพยายามของรัฐบาลทหารพม่า ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวอีกครั้งในช่วงปี ค.ศ. 2007-2009 (พ.ศ. 2550-2552) นั้นประสบความล้มเหลว ช่วงเวลาดังกล่าว พม่าเผชิญทั้งปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ การประท้วงจากประชาชน และภัยพิบัติครั้งใหญ่จากธรรมชาติ ในปี ค.ศ. 2007 (พ.ศ. 2550) รัฐบาลยกเลิกการตรึงราคาน้ำมันเชื้อเพลิง ทำให้ราคาน้ำมันสูงขึ้นเป็นเท่าตัวทันที เกิดการประท้วงที่นำโดยนักศึกษา นักกิจกรรม และพระสงฆ์ ในเดือนกันยายนปีเดียวกัน รัฐบาลก็ปราบปรามผู้ชุมนุมด้วยความรุนแรงอีกครั้ง โลกรู้จักการลุกขึ้นต่อต้านรัฐบาล

ครั้งนี้ในนาม การปฏิวัติผ้ากาสาวพัสตร์ (Saffron Revolution) ตามสีของจีวรของพระสงฆ์ที่เข้าร่วมประท้วงจำนวนมาก ในปี ค.ศ. 2008 (พ.ศ. 2551) พายุไซโคลนนาร์กิส (Nargis) ได้เข้าถล่มพื้นที่ที่มีประชากรหนาแน่นของพม่ารวมถึงเมืองย่างกุ้ง นับเป็นภัยธรรมชาติครั้งรุนแรงที่สุดในประวัติศาสตร์พม่า มีผู้เสียชีวิตอย่างน้อย 138,373 ราย รัฐบาลล้มเหลวในการให้ความช่วยเหลือประชาชน และไม่ยอมรับความช่วยเหลือจากต่างชาติเนื่องจากกลัวถูกแทรกแซงการเมืองภายใน ในช่วงเวลานี้ มีการจำกัดการขอวีซ่าเข้าประเทศพม่าอีกครั้ง เพราะรัฐบาลไม่ต้องการให้ต่างชาติเห็นพม่าหลังเกิดภัยนะ (Boat 2008; The Associated Press 2008; Stover and Vinck 2008, 729) ในเวลา 3 ปี แห่งปัญหานี้ จำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เข้ามาในประเทศพม่าลดลงถึงร้อยละ 60¹⁸

ความสัมพันธ์ไทย-พม่า และการท่องเที่ยวเมื่อพม่าเปิดประเทศ

กระแสท่องเที่ยวแสวงบุญในพม่าของคนไทยนั้นเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2554 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่การเมืองและเศรษฐกิจในพม่า ตลอดจนท่าทีของประเทศตะวันตกต่อพม่ามีการเปลี่ยนแปลง ช่วงเวลาดังกล่าวยังเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลพม่า แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติของพม่า (Ministry of Hotel and Tourism 2013, i) ได้เขียนไว้ว่า การท่องเที่ยวพม่าเติบโตอย่างก้าวกระโดดระหว่างปี ค.ศ. 2011 (พ.ศ. 2554) และ 2013 (พ.ศ. 2556) เพราะการเพิ่มขึ้นของเที่ยวบินเข้าประเทศพม่า การอนุญาตให้ขอวีซ่าที่สนามบินในพม่าได้ และบรรยากาศการลงทุนที่ดีขึ้นในช่วงที่ชาติตะวันตกเริ่มผ่อนปรนมาตรการคว่ำบาตรและพม่ากำลังเปิดประเทศ ผู้เขียนได้ยืมคำอธิบายทำนองนี้บ่อยครั้งจากไกด์ชาวพม่าเมื่อผู้เขียนถามว่าทำไมคนไทยจึงมาเยือนพม่ามากขึ้น อย่างไรก็ตามรองผู้อำนวยการสถาบันฝึกอบรมด้านการท่องเที่ยวและงานบริการการท่องเที่ยวในกำกับของรัฐบาล ได้บอกกับผู้เขียนว่า คนไทยมาพม่ากันมากเพราะทักษิณ ชินวัตร อดีตนายกรัฐมนตรีของประเทศไทยและหัวหน้าพรรคไทยรักไทย ผู้เขียนยังพบข้อมูลที่สอดคล้องกันว่า บริษัททัวร์

¹⁸ ดูข้อมูลสถิติการท่องเที่ยวรายปีของประเทศพม่าได้ที่เว็บไซต์ Ministry of Hotel and Tourism. <https://tourism.gov.mm/statistics/>.

จำนวนมากตั้งขึ้นในช่วงเวลาของรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร สืบเนื่องจากเศรษฐกิจไทยเริ่มฟื้นตัว จากวิกฤติเศรษฐกิจในช่วงทศวรรษ 1990 (พ.ศ. 2533-2543) ในปี พ.ศ. 2550 รัฐบาลไทยได้มีความพยายามลดความขัดแย้งระหว่างไทยกับพม่าตามนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลทักษิณ

รัฐบาลภายใต้การนำของทักษิณ ชินวัตร สมัยที่ 1 ตั้งขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544 ซึ่งเป็นเวลาที่ประเทศไทยกำลังเผชิญภาวะเศรษฐกิจตกต่ำจากผลพวงของวิกฤตการณ์การเงินในเอเชีย ค.ศ. 1997 (พ.ศ. 2540) ค่าเงินบาทลดลงอย่างมากจากการลอยตัวค่าเงินบาท และประเทศไทยต้องยอมทำตามแผนฟื้นฟูของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund: IMF) เพื่อแลกกับการกู้เงิน ซึ่งยิ่งส่งผลเสียกับเศรษฐกิจของประเทศ นโยบายหนึ่งที่รัฐบาลทักษิณนำมาใช้แก้ปัญหาเศรษฐกิจคือการสนับสนุนผู้ประกอบการรายย่อย (SMEs) โดยส่งเสริมให้ธนาคารของรัฐให้เงินกู้กับธุรกิจเหล่านี้ ซึ่งทำให้เกิดอุปสงค์ในการบริโภคสินค้าและบริการ ในระยะเวลาเพียงไม่กี่ปี มูลค่าตลาดของประเทศขยายตัวกว่าเท่าตัว และกิจกรรมการบริโภคเพิ่มมากขึ้นถึงร้อยละ 20 เมื่อเทียบกับช่วงก่อนรัฐบาลทักษิณ (Phongpaichit and Baker 2009) ธุรกิจนำเที่ยวของไทยจึงเฟื่องฟูขึ้นมากเพราะสามารถกู้เงินมาลงทุนได้เช่นกัน และผู้คนในประเทศก็มีเงินมากพอที่จะเดินทางท่องเที่ยว

นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลทักษิณสร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญต่อการไปเที่ยวพม่าของคนไทย ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลพม่าก่อนยุคของทักษิณนั้นไม่สู้ดีนัก ในสมัยของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2529-2531) ได้ริเริ่มความร่วมมือระหว่างสองประเทศโดยสนับสนุนการลงทุนของไทยในธุรกิจทรัพยากรธรรมชาติในพม่า เช่น ไฟฟ้า และปิโตรเลียม สะพานมิตรภาพเชื่อมระหว่างไทยและพม่าที่ชายแดนแม่สอดก็ถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลานี้ ต่อมา รัฐบาลพลเอกชาติชายได้ถูกรัฐประหารโดยพลเอกสุรยุทธ์ คงสมพงษ์ และ พลเอกสุจินดา คราประยูร ในปี พ.ศ. 2534 ช่วงเวลา 1 ทศวรรษหลังจากนั้น ประเทศไทยมีรัฐบาลถึง 5 รัฐบาลก่อนมาถึงยุคของรัฐบาลทักษิณ ในช่วงเวลาดังกล่าว ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับพม่าเป็นไปในทางลบเนื่องจากปัญหาลักลอบขนส่งยาเสพติดบริเวณชายแดน ปัญหาการค้ามนุษย์ และการสู้รบระหว่างทหารพม่ากับกองกำลังชนกลุ่มน้อยใกล้กับชายแดนไทย (ลลิลทิพย์ 2547, 24-43)

เมื่อทักษิณขึ้นมาเป็นผู้นำรัฐบาลในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544 จึงต้องเผชิญกับความตึงเครียดระหว่างไทยและพม่าทันที การสู้รบระหว่างกองกำลังรัฐฉานกับทหารพม่าบริเวณชายแดนภาคเหนือของไทยทำให้มีคนไทยเสียชีวิต พม่าปิดด่านบริเวณชายแดน ทำให้เศรษฐกิจเมืองชายแดนชะงักงัน นโยบายปราบปรามยาเสพติดที่แข็งกร้าวของรัฐบาลทักษิณยังทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-พม่าในช่วงนั้นตกต่ำยิ่งขึ้น รัฐบาลไทยกล่าวหาว่าคนพม่าเป็นผู้ผลิตและส่งออกยาเสพติดมายังประเทศไทย รัฐบาลพม่าตอบโต้ด้วยการพิมพ์หนังสือเรียนประวัติศาสตร์พม่าสำหรับชั้นประถมที่ใช้พื้นที่ถึง 12 หน้ากระดากกล่าวถึงความเกียจคร้านของคนไทย หนังสือพิมพ์ไทยฉบับหนึ่งถึงกับตอบโต้โดยการเรียกร้องให้มีการลอบสังหารผู้นำพม่า ทักษิณต้องเดินทางไปเยือนพม่า 2 สัปดาห์เพื่อพบนายพลระดับสูงของพม่าในเดือนมิถุนายนปีเดียวกันเพื่อเจรจาแก้ไขความขัดแย้งนี้ โดยมีข้อตกลงความร่วมมืออมให้ทางการไทยส่งเจ้าหน้าที่เข้าตรวจสอบพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตยาเสพติดในพม่า แลกกับการที่รัฐบาลไทยจะช่วยเหลือส่งเสริมให้นักลงทุนชาวไทยเข้าไปลงทุนในพม่ามากขึ้น (Hantrakul 2001) ไม่นานหลังจากนั้น รัฐมนตรีต่างประเทศของพม่ามาเยือนไทย ในเดือนกันยายนปีเดียวกัน พลเอก คินหนุ่น (Khin Nyunt) ประธานาธิบดีพม่า ก็ได้เดินทางมาเยือนไทยเช่นกัน (ไพรัชสูงกิจกุล 2545, 255)

การลดความบาดหมางระหว่างไทยและพม่า และประเทศเพื่อนบ้านอื่นๆ นั้นเป็นนโยบายสำคัญของรัฐบาลทักษิณ อย่างไรก็ตาม พม่านั้นเป็นประเทศที่ทักษิณให้ความสำคัญเป็นพิเศษ ทักษิณไปเยือนพม่าหลายครั้งเพื่อเจรจาความร่วมมือทางการค้า และเร่งให้พม่ากลับสู่ระบอบประชาธิปไตย นักวิชาการต่างมองว่า ความสนใจในพม่าของทักษิณนั้นเชื่อมโยงกับธุรกิจที่เขาเป็นเจ้าของในพม่า (Chachavalpongpun 2010, 120, 137; Withaya 2006) แม้ว่าความพยายามของรัฐบาลไทยในการเป็นตัวกลางในการขับเคลื่อนให้พม่ากลับสู่ระบอบประชาธิปไตยจะไม่ได้ผลนัก แต่การลงทุนของธุรกิจไทยในพม่าที่เพิ่มขึ้นมากได้ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของเงินและผู้คนระหว่างสองประเทศอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน ผู้ช่วยผู้อำนวยการสถาบันอบรมการท่องเที่ยวพม่าได้สรุปให้ผู้เขียนฟังว่า การลงทุนของทักษิณในพม่าสำคัญต่อการท่องเที่ยวพม่ามาก ทักษิณเองชอบไหว้เจดีย์ต่างๆ นักลงทุนไทยอื่นๆ ก็ทำตามอย่างทักษิณ เมื่อนักธุรกิจไทยเดินทางมาพม่ามากขึ้น จึงมีเที่ยวบิน กรุงเทพฯ-ย่างกุ้ง เพิ่มขึ้น เมื่อมีเที่ยวบินมาก การ

จัดโปรแกรมท่องเที่ยวพม่าก็ทำได้ง่ายขึ้นและมีต้นทุนต่ำลง ได้กำไรมากขึ้น

รัฐบาลทักษิณยังดำเนินนโยบายเปิดเสรีน่านฟ้าในปี พ.ศ. 2546 ซึ่งทำให้เกิดสายการบินต้นทุนต่ำในไทยขึ้นหลายสายการบิน เพียงหนึ่งปีหลังจากเปิดเสรีน่านฟ้า ก็มีสายการบินดำเนินการในไทยถึง 40 สายการบิน ประชาชนเข้าถึงการเดินทางโดยเครื่องบินมากขึ้นอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน เพราะตัวเครื่องบินมีราคาถูกลงมากและมีเที่ยวบินมากขึ้น รัฐบาลในขณะนั้นยังส่งเสริมการอบรมฝึกทักษะแรงงานเพื่อรองรับการขยายตัวของธุรกิจการบิน (Office of the Public Sector Development Commission 2004, 82-83) ก่อนที่ประเทศไทยจะมีสายการบินต้นทุนต่ำให้บริการ มีเพียงสายการบินไทยและสายการบินแห่งชาติพม่าเท่านั้นที่มีเที่ยวบินระหว่างกรุงเทพฯ กับย่างกุ้ง (ไพรัช สูงกิจบูล 2545) ในปี พ.ศ. 2549 สายการบินแอร์เอเชียเป็นสายการบินต้นทุนต่ำสายการบินแรกที่เปิดเที่ยวบินระหว่างกรุงเทพฯ กับย่างกุ้ง เมื่อมีเที่ยวบินมากขึ้นและราคาต่อเที่ยวบินถูกลง คนไทยก็สามารถเดินทางไปเยือนพม่าได้สะดวกขึ้น

การเปลี่ยนผ่านของการเมืองภายในพม่าที่มีแนวโน้มเดินหน้าเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นตั้งแต่ช่วงปี ค.ศ. 2010 (พ.ศ. 2553) เป็นต้นมาก็มีส่วนสำคัญอย่างมากในการทำให้การท่องเที่ยวพม่าเติบโตอย่างก้าวกระโดด รัฐบาลสภาพสันติภาพและการพัฒนาแห่งรัฐ (SPDC) จัดเลือกตั้งทั่วไปในปีนั้น และองซาน ซูจี ได้รับการปล่อยตัวหลังจากมีการเลือกตั้ง ในปี ค.ศ. 2012 (พ.ศ. 2555) ประเทศญี่ปุ่นและกลุ่มประเทศยุโรปได้กลับมาให้ความช่วยเหลือพม่าอีกครั้ง ธนาคารโลกและธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชียก็กลับมาให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่พม่าอีกครั้งหลังจากที่ระงับความช่วยเหลือตั้งแต่ปี ค.ศ. 1996 (พ.ศ. 2539) เป็นต้นมาในเดือนเมษายน ค.ศ. 2012 (พ.ศ. 2555) สหภาพยุโรปได้ยกเลิกมาตรการคว่ำบาตรพม่าและสำนักงานของสหภาพยุโรปประจำเมืองย่างกุ้งได้เปิดทำการอีกครั้ง หลังจากองซาน ซูจีได้รับอิสรภาพ เธอได้เดินทางไปเยือนหลายประเทศ ซึ่งช่วยให้ภาพลักษณ์ด้านสิทธิมนุษยชนของพม่าดีขึ้น และมีส่วนช่วยดึงดูดให้นักท่องเที่ยวต่างชาติมาเยือนพม่ามากขึ้น (Simpson, Fareilly, and Holliday 2018, 291-295) ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น ประเทศไทยมีรัฐบาลภายใต้การนำของยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2554-2556 การเมืองไทยมีเสถียรภาพและเศรษฐกิจดี ภาววิชา ภาววิทิต อาจารย์ย์ ปรีชากุล และ พรรณพพร สมิตินันท์ (2556, 7-8)

ชี้ว่าเพราะเศรษฐกิจที่ดีทำให้คนเดินทางท่องเที่ยวมากขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว

ในปี ค.ศ. 2012 (พ.ศ. 2555) รัฐบาลพม่ายังได้ลอยตัวค่าเงินพม่า ทำให้ค่าเงินจัต ถูก และนักลงทุนต่างชาติสามารถทำกำไรจากธุรกิจเงินพม่าได้มากขึ้น นักท่องเที่ยวสามารถไปเที่ยวพม่าได้ในราคาที่ถูกลงเมื่อสามารถแลกเงินจัตได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการเดินทางโดยเครื่องบินไปยังพม่าจะมีราคาถูกลง แต่โรงแรมยังมีไม่เพียงพอกับจำนวนนักท่องเที่ยว ทำให้แพ็คเกจทัวร์พม่ามีราคาค่อนข้างแพงในช่วงเริ่มเปิดประเทศ แต่ไม่กี่ปีต่อมา เมื่อพม่ามีโรงแรมมากขึ้นราคาแพ็คเกจทัวร์ก็ถูกลงกระแสท่องเที่ยวพม่าของชาวไทยมีมากขึ้นอีกครั้งในช่วงปี ค.ศ. 2015 (พ.ศ. 2558) เมื่อรัฐบาลทั้งสองประเทศตกลงให้ชาวไทยสามารถพำนักในพม่าได้ 14 วันโดยไม่ต้องทำวีซ่าเข้าประเทศซึ่งมีค่าใช้จ่ายประมาณ 1,000 บาท เมื่อเดินทางเข้าประเทศทางเครื่องบินที่สนามบินย่างกุ้งหรือมัณฑะเลย์

ในปี พ.ศ. 2557 คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้ทำรัฐประหารล้มรัฐบาลของยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ความผันผวนทางการเมืองดังกล่าวทำให้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวของไทยเกิดการชะงักงัน รายงานของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2557) ระบุว่า จำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติที่มาเยือนประเทศไทยลดลงอย่างมากหลังจากเหตุการณ์รัฐประหาร บริษัทนำเที่ยวที่ขายแพ็คเกจทัวร์พม่าให้คนไทยได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐบาล คสช. ที่ไม่ส่งเสริมให้ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่รัฐจัดสัมมนาไปต่างประเทศเหมือนแต่ก่อน กลุ่มข้าราชการนั้นเป็นลูกค้าสำคัญของบริษัทที่ขายทัวร์ไหว้พระในพม่า

จะเห็นได้ว่า กระแสนิยมการไปไหว้พระแสวงบุญในประเทศพม่าของชาวไทยซึ่งเริ่มราวปี พ.ศ. 2549 และเฟื่องฟูอย่างมากในช่วงปี พ.ศ. 2555-2558 นั้น เกิดขึ้นบนความประจวบเหมาะของบริบททางการเมืองและเศรษฐกิจ ทั้งการเมืองระหว่างประเทศและการเมืองภายในของทั้งไทยและพม่าที่ส่งเสริมให้มีการข้ามแดนของทั้งทุนและผู้คนเพิ่มมากขึ้น ความร่วมมือทางเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้นดังกล่าวยังปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของชื่อ เทพทันใจ ที่คนไทยใช้เรียก นัตโบโบจี ว่าเกิดจากการที่นักธุรกิจไทยและพม่าที่เป็นเพื่อนกันได้ทำพนันว่าใครจะทำการค้าสำเร็จก่อน ความรับรู้เกี่ยวกับภูมิทัศน์อันศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาในพม่าได้ถูกเผยแพร่ในหมู่คนไทยอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นเมื่อบริษัทนำเที่ยวและบริษัทสายการบินลงทุน

โฆษณาทัวร์ไหว้พระพม่าในช่องทางสื่อต่าง ๆ อย่างเข้มข้น โดยเฉพาะรายการนำเที่ยวที่มีดารารหรือหมอดูชื่อดังร่วมเดินทางไปด้วย

สรุป

หนึ่งวันก่อนหน้าการเดินทางกับแพ็คเกจทัวร์ไหว้พระพม่าของผู้เขียน ผู้เขียนได้รับเอกสารแนะนำการเตรียมตัวก่อนเดินทางจากบริษัททัวร์ เอกสารระบุตารางเวลาเดินทางและโปรแกรมของแต่ละวัน ข้อมูลเกี่ยวกับกระเป๋าเดินทาง การแต่งตัวที่เหมาะสม และระเบียบพิธีการเข้าเมืองที่สนามบินพม่า น่าสนใจว่า ประโยคสุดท้ายของหน้าที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตัวเมื่ออยู่ในพม่าเขียนไว้ว่า “ควรหลีกเลี่ยงการสนทนาเกี่ยวกับการเมืองของพม่า” ในวันรุ่งขึ้น เมื่อคณะของผู้เขียนเดินทางถึงสนามบินมิงกะลาดงในย่างกุ้งและขึ้นรถโดยสารสำหรับเดินทางต่อไปครบทุกคนแล้ว ผู้นำทัวร์ชาวไทยได้หยิบไมโครโฟนขึ้นมาพูดย้ำกับลูกทัวร์อีกครั้งว่าไม่ควรพูดถึงการเมืองพม่าเพราะเป็นเรื่องภายในของประเทศของเขา

ความพยายามที่จะทำให้ไม่เป็นการเมืองดังกล่าวนี้เป็นหลักฐานสำคัญที่ชี้ว่าการท่องเที่ยวพม่านั้นมีความเป็นการเมือง เพราะข้อควรระวังที่ลูกทัวร์ไทยควรปฏิบัติตามเป็นเครื่องย้ำเตือนถึงความหวาดกลัวที่อยู่ในชีวิตประจำวันภายใต้รัฐบาลเผด็จการ บทความชิ้นนี้ได้แสดงให้เห็นการที่สถานที่แสวงบุญของพม่าได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์อันศักดิ์สิทธิ์ในวัฒนธรรมไทย และชี้ให้เห็นการเชื่อมโยงกันของพุทธศาสนา การเมือง และเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของพม่า ความเชื่อมโยงทางพุทธศาสนาและการเมืองระหว่างพม่าตอนล่างและภาคเหนือของไทยในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 มีส่วนสำคัญในการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของพม่ามาสู่วัฒนธรรมล้านนา ต่อมาเมื่อพม่าตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณานิคมอังกฤษ เส้นทางการค้าที่เชื่อมโยงเมืองศูนย์กลางอุตสาหกรรมไม้ของอาณานิคมอังกฤษในพม่าตอนล่างและเมืองศูนย์กลางการค้าสำคัญในภาคเหนือของไทยได้ทำให้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างพระธาตุนิทรแหวนเป็นที่รู้จักในภาคเหนือของไทย

ในยุคหลังจากที่พม่าได้รับเอกราชจากอังกฤษ (ค.ศ. 1948) รัฐบาลพม่าไม่ว่าจะฝ่ายพลเรือนหรือฝ่ายทหารต่างให้ความสำคัญกับการบำรุงพุทธศาสนาเพื่อสร้างความชอบธรรม

ทางศิลปกรรมในการปกครอง เกิดการบูรณะและก่อสร้างพุทธสถานอีกหลายแห่ง ซึ่งจำนวนหนึ่งได้รับการสนับสนุนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว จุดเปลี่ยนหนึ่งในยุคของรัฐบาลเผด็จการของเนวิน เกิดจากความกังวลต่อการแทรกแซงของต่างชาติ ทำให้รัฐบาลเข้ามาจัดการควบคุมธุรกิจท่องเที่ยวเพื่อควบคุมนักท่องเที่ยวต่างชาติทั้งในแง่ของจำนวนคน การแลกเปลี่ยนเงินตรา ระยะเวลาพำนัก และสถานที่ที่อนุญาตให้เป็นเส้นทางท่องเที่ยว ซึ่งพัฒนาการดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการก่อรูปแพ็คเก็จทัวร์ไหว้พระพม่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน ภายใต้การปกครองของรัฐบาลทหาร (SLORC/SPDC) การท่องเที่ยวได้ถูกส่งเสริมให้เป็นเครื่องมือทางเศรษฐกิจในการดึงดูดเงินตราต่างประเทศ การเปิดประเทศและความเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้นของพม่า ประจวบกับนโยบายที่ส่งเสริมการลงทุนในประเทศเพื่อนบ้านของรัฐบาลไทย ในช่วงเวลาเดียวกัน ได้ทำให้ธุรกิจทัวร์ไหว้พระพม่าของชาวไทยเติบโตอย่างก้าวกระโดด

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2557. “สถานการณ์ตลาดการท่องเที่ยว 2/2557.” *TAT Tourism Journal* 3(4): 8-15.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2525. “คำนำ.” ใน *มองพม่า*, บรรณาธิการโดย วิทยากร เชียงกูร, 1-13. กรุงเทพฯ: อาทิตย์.
- เจียรชาย อักษรดิษฐ์. 2545. “ซุทธาตุ: บทบาทและความหมายของพระธาตุในอนุภูมิภาคอุษาคเนย์ กรณีศึกษาความเชื่อเรื่องพระธาตุปีเกิดในล้านนา.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภูมิภาคศึกษา), มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เจียรชาย อักษรดิษฐ์. 2552. *ตำนานพระเจ้าเลียบโลก: การศึกษาพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา*. เชียงใหม่: ธารปัญญา.
- ไพรัช สูงกิจบูล. 2545. *เที่ยวพม่า*. กรุงเทพฯ: อาทิตย์.
- ภัสราภรณ์ เทศน์ธรรม. 2529. “การศึกษาตำนานพระธาตุประจำปีเกิด.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (จารึกภาษาไทย), มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ภาวิดา ภูววิทิต, อาจารย์ ปรึชากุล, และ พรรณปพร สมิตินันท์. 2556. “แผนธุรกิจบริษัทจัดนำเที่ยวเชิงพุทธในประเทศไทยพม่า: Dharma Holiday Tour.” โครงการทางธุรกิจสำหรับนักศึกษาปริญญาโทประเภทแผนธุรกิจ หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์. (2560). “การสร้างพื้นที่เมืองของกลุ่มชาติพันธุ์การปรับโฉมภูมิทัศน์เมืองสมัยใหม่ในมณฑลพายัพพุทธศตวรรษที่ 25.” บทความนำเสนอ ณ การประชุมวิชาการระดับชาติ สถาปัตยกรรมศาสตร์ ประจำปี พ.ศ. 2560, 1-19. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), กรุงเทพฯ, 10 พฤศจิกายน 2560.

มาลา คำจันทร์. 2534. *เจ้าจันทร์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน*. กรุงเทพฯ: มิตรสยาม.

ลลิตทิพย์ คุรุรุ่งโรจน์รัตน์. 2547. “นโยบายต่อพม่า: ศึกษานโยบายรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544-2547).” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิทยากร เชียงกูร 2525. *มองพม่า*. กรุงเทพฯ: อาทิตย.

สร้อยศรี อ่องสกุล. 2534. “เจ้าจันทร์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวนในแง่มุขประวัตินิพนธ์ล้านนา.” ใน *ศิลปวัฒนธรรม* 12(12): 80-83.

สิงฆะ วรรณสัย. 2557. *พุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก*. ลำพูน: อนุรักษ์การพิมพ์.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Aung-Thwin, Micheal. 1985. “The British ‘Pacification’ of Burma: Order without meaning.” *Journal of Southeast Asian Studies* 16(2): 245–261. <https://doi.org/10.1017/S0022463400008432>.

Blackburn, Anne M. 2010. “Buddha-Relics in the Lives of Southern Asian Polities.” *Numen* 57(3/4): 317-340. <https://www.jstor.org/stable/20789595>

Boot, William. 2008. “Burma Tourism Report Ignores Cyclone, Demonstrations.” *The Irrawaddy*, August 22, 2008. https://www2.irrawaddy.com/article.php?art_id=13979.

- Callahan, Marry P. 1996. "Burma in 1995: Looking beyond the release of Aung San Suu Kyi." *Asian Survey* 36(2): 158–164.
- Chachavalpongpun, Pavin. 2010. *Reinventing Thailand: Thaksin and his foreign policy*. Institute of Southeast Asian Studies.
- Charney, Michael W. 2009. *A history of modern Burma*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chutintharanon, Sunait. 1995. *On Both Sides of the Tenasserim Range: History of Siamese Burmese relations*. Bangkok: Institute of Asian Studies.
- Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. 1995. *Promotion of Investment in Countries in the Early Stages of Tourism Development: Mongolia, Myanmar, Nepal, Vietnam*. New York: United Nations.
- Edwards, Penny. 2006. "Grounds for Protest: Placing Shwedagon pagoda in colonial and postcolonial history." *Postcolonial Studies* 9(2): 37–41. <https://doi.org/10.1080/13688790600657850>
- Guillon, Emmanuel 1999. *The Mons: a civilization of Southeast Asia*. Bangkok: Siam Society under Royal Patronage.
- Hantrakul, Sukanya 2001. "Asia-Pacific Thailand and Myanmar: Whose drug is this?." *World Press Review Correspondent* 48(8): 1–3. <https://www.worldpress.org/Asia/74.cfm>.
- Hua, Lee S. 1996. "Many Ideas for Tourism Investment in Myanmar." *The Straits Times Singapore*, 1–2. January 27, 1996.
- Kane, Robert S. 1958. "Burma – Southeast Asia's Land of Pagodas." *New York Times*, x33. August 10, 1958.
- Kazmi, Z. H. 1959. "Rocking pagoda atop boulder." *Times of India*, 5. January 11, 1959.
- KL company gets nod to develop \$ 477m tourism project for Myanmar. *The Straits Times Singapore*, 28–29. December 28, 1993.
- Larkin, Emma. 2006. *Finding George Orwell in Burma*. New York: Penguin Books.

- Lu, Tracey L. D. 2013. *Museums in China: Materialized power and objectified identities*. New York: Routledge.
- Matthews, Bruce. (1993). "Buddhism under a Military Regime: The Iron Heel in Burma." *Asian Survey* 33(4): 408–423. <https://doi.org/10.2307/2645106>.
- Michalon, Martin. 2017. "Tourism(s) and the Way to Democracy in Myanmar." *Asian Journal of Tourism Research* 2(1): 150–176. <https://hal.science/hal-01637983>.
- Maud, Jovan. 2016. "Buddhist relics and pilgrimage." *The Oxford handbook of contemporary Buddhism*, edited by Michael Jerryson, 421-435. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199362387.013.20>.
- The Associated Press. 2008. "Myanmar Tourism Sector Reels after Cyclone." *NBC News*, June 8, 2008. <https://www.nbcnews.com/id/wbna25024789>.
- Ministry of Hotels and Tourism. (2013). *Tourism Master Plan 2013-2020*. Ministry of Hotels and Tourism, The Republic of the Union of Myanmar.
- Myint-u, Thant. 2001. *The Making of Modern Burma*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Myint, Myo. 1987. "The Politics of Survival in Burma: Diplomacy and Statecraft in the Reign of King Mindon, 1853-1878." PhD diss. (History), Cornell University. Cornell University ProQuest Dissertations Publishing, 1987. 8715619.
- Nyiri, Pal. 2006. *Scenic Spots: Chinese tourism, the state, and cultural authority*. Seattle: University of Washington Press.
- Nyunt, Khin M. 2000. *Sule Pagoda (Kyaik Athok Ceti)*. Yangon: Design Printing Service.
- Office of the Public Sector Development Commission. 2004. *4 Years of repair for all Thais and Thailand*. Bangkok: Thailand's National Economic and Social Development Board.
- Parnwell, Michael J. G. 1998. "Tourism, globalization and Critical Security in Myanmar and Thailand." *Singapore Journal of Tropical Geography* 19(2): 212–231. DOI:10.1111/j.1467-9493.1998.tb00260.x

- Philp, Janette, and David Mercer. 1999. "Commodification of Buddhism in Contemporary Burma." *Annals of Tourism Research* 26(1): 21–54. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(98\)00050-4](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(98)00050-4).
- Phongpaichit, Pasuk, and Chris Baker 2009. *Thaksin*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Pichard, Pierre. 2005. "Postcolonial Reconstruction in Burma and Buddhist Replicas in Asia." *Architectural Immitations*, 124–150.
- Saueressig-Schreuder, Yda. 1986. "The Impact of British Colonial Rule on the Urban Hierarchy of Burma." *Review (Fernand Braudel Center)* 10(2): 245-277. <https://www.jstor.org/stable/40241058>
- Scott, James G. 1896. *The Burman, His Life and Notions*. London: Macmillan and Co.
- Simpson, Adam, Nicholas Farrelly, and Ian Holliday, eds. 2018. *Routledge Handbook of Contemporary Myanmar*. New York, NY: Routledge.
- Skidmore, Micheal. 2004. *Karaoke Fascism: Burma and the politics of fear*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Stadtner, Donald M. 2011. *Sacred Sites of Burma: Myth and folklore in an evolving spiritual realm*. Bangkok: River Books.
- Stover, Eric, and Patrick Vinck. 2008. "Cyclone Nargis and the Politics of Relief and Reconstruction Aid in Burma (Myanmar)" *JAMA* 300(6): 729–731. doi: 10.1001/jama.300.6.729.
- Suntikul, Wantanee 2017. "Myanmar: Opening for tourism." In *Tourism and Political Change*, edited by Richard Butler and Wantanee Suntikul, 123–137. Oxford, UK: Goodflow.
- The Straits Times Singapore. 1994. "First Tourism Mission to Myanmar Next Week." *The Straits Times Singapore*, 25. November 5, 1994.
- The Times of India. 1956. "Constant stream of devotees: Rangoon place pagoda." *The Times of India*, A1. May 25, 1956.

Tin, Pe Maung. 1934. "The Shwe Dagon Pagoda." *Journal of the Burma Research Society* 24(1): 1–91.

Turner, Alicia. (2014). *Saving Buddhism: The impermanence of religion in colonial Burma*. University of Hawaii Press.

Wyatt, David K. 2001. "Relics, Oaths and Politics in Thirteenth-century Siam." *Journal of Southeast Asian Studies* 32(1): 3-65.